

OULUN YLIOPISTO
UNIVERSITY of OULU

MATTILA PAULA

Kulttuurienvälinen lapsuus – Aikuisten ekspatriaattiperheiden lasten
kokemuksia paluumuutosta Suomeen

Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma
KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA
Intercultural Teacher Education
2017

Intercultural Teacher Education Luokanopettajankoulutus		Tekijä/Author Mattila, Paula	
Työn nimi/Title of thesis Kulttuurienvälinen lapsuus - Aikuisten ekspatriaattiperheiden lasten kokemuksia paluumuutosta Suomeen			
Pääaine/Major subject Kasvatustiede	Työn laji/Type of thesis pro gradu -tutkielma	Aika/Year helmikuu 2017	Sivumäärä/No. of pages 55+8
Tiivistelmä/Abstract <p>Tämä tutkimus koskee Suomessa asuvia, aikuisia kolmannen kulttuurin lapsia, jotka ovat viettäneet lapsuusvuosia ekspatriaattiperheensä mukana Suomen ulkopuolella. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää syitä sille, miksi kulttuurienvälisen lapsuuden parissa kasvaneet aikuiset ovat jääneet Suomeen ja onko heillä halua lähteä ulkomaille uudestaan. Aiemman tutkimuksen perusteella voidaan olettaa, että kolmannen kulttuurin lapset eivät välttämättä halua juurtua yhteen paikkaan ja kaipaavat monikulttuurista elämäntapaa. Tarkoituksena on selvittää paluumuuton kokemuksia ja sopeutumista, sekä niiden vaikutuksia Suomeen jäämiseen tai haluun lähteä. Tutkimusnäkökulma on fenomenologinen.</p> <p>Tutkimuksen aineisto on kerätty lomakehaastattelulla tutkimushenkilöiltä, jotka on saavutettu sosiaalisen median ryhmien kautta harkinnanvaraisena otantana. Kirjallinen aineisto koostuu vastauksista monivalintakysymyksiin ja avoimiin kysymyksiin. Aineisto ryhmiteltiin teemoittain ja tulkinassa käytettiin fenomenologista lähestymistapaa, jonka avulla pyrittiin hahmottamaan tutkimushenkilöiden kokemuksia kokonaisvaltaisesti. Tutkijan oma kolmannen kulttuurin lapsen tausta on huomioitu koko tutkimuksen ajan.</p> <p>Merkittävimpiin tutkimustuloksiin kuuluu tutkimushenkilöiden halu lähteä ulkomaille, mutta myös sopeutumisen ja erilaisuuden kokemukset. Suurin osa tutkimushenkilöistä tunsivat olevansa sopeutunut Suomeen siokulttuurisella tasolla, mutta he kokivat myös erilaisuutta. Erilaisuuden kokemisen taustalla oli usein kulttuurienvälisen lapsuuden muokkaama maailmankuva, ajattelutavat ja arvot. Valtaosa halusi muuttaa uudestaan ulkomaille ja syyksi mainittiin tyypillisesti monikulttuurinen ja mobiili elämäntyyli sekä sen mahdollistaminen omille lapsille.</p> <p>Tutkimushenkilöiden joukossa on tyypillisiä esimerkkejä kolmannen kulttuurin lapsista jotka ovat malliesimerkkejä globalisoituvan maailman kansalaisesta. Kolmannen kulttuurin lasten monikulttuurisia kokemuksia ei Suomessa vielä arvosteta tarpeeksi, eikä tarpeeksi hyvin tiedosteta heitä voimavarana globalisoituvalla yhteiskunnalla. Piilomaahanmuuttajina he saattavat myös jäädä huomiotta monikulttuurisena vähemmistönä, jolloin paluumuutto voidaan kokea ongelmallisena. Suomalaiset kolmannen kulttuurin lapset sekä heidän paluumuutonsa tukeminen tarjoavat yhteiskunnallisestikin merkittävän jatkotutkimusaiheen.</p>			
Asiasanat/Keywords ekspatriaatit, kulttuurienvälisyys, kulttuuri-identiteetti, paluumuuttajat, sopeutuminen			

Sisältö

1	Johdanto	1
2	Tutkimuksen lähtökohdat	3
2.1	Tutkimustehtävä.....	4
3	Teoreettinen viitekehys ja keskeiset käsitteet	6
3.1	Ekspatriaatit siirtolaisina.....	6
3.2	Ekspatriaattiperheet.....	9
3.3	Ekspatriaattiperheiden ‘kolmannen kulttuurin lapset’	11
3.3.1	<i>Kolmannen kulttuurin identiteetin vaihtoehdot</i>	17
3.3.2	<i>Kulttuurin jäävuorimalli</i>	19
3.4	Paluumuuton tuomat haasteet	23
3.4.1	<i>Sopeutuminen ja erilaisuus</i>	24
3.4.2	<i>Paluusokki ja sopeutumiskriisi</i>	25
4	Metodologia ja tutkimusmenetelmät	27
4.1	Fenomenologinen tutkimusnäkökulma	27
4.2	Empiirisen aineiston hankinta lomakehaastattelulla	28
5	Kyselyn tulokset ja aineiston analyysi	33
5.1	Tutkimushenkilöt	33
5.2	Teema 1: Paluu ja kolmannen kulttuurin identiteetti	34
5.3	Teema 2: Sopeutuminen ja erilaisuuden tunteminen	37
5.4	Teema 3: Kieli ja kulttuuri	40
5.5	Teema 4: Kaukokaipuu ja tulevaisuus	42
5.6	Tutkimuksen luotettavuudesta	45
6	Pohdinta	46
	LÄHTEET	48

1 Johdanto

Pro gradu -tutkielmani aihe on hyvin omakohtainen, jopa henkilökohtainen. Aihe on kulkenut mukani ja sitä ovat muokanneet elämäntilanteeni, kokemukseni ja identiteettini siitä asti, kun päätin kirjoittaa kolmannen kulttuurin lapsista. Olen henkilökohtaisesti käynyt läpi ulkomaille muuton lähtöä vastustelevana esiteininä. Nuoruuteni vietin hyvin erilaisessa – mutta rikastuttavassa – ympäristössä, kulttuurisokkeineen, kielellisine vaikeuksineen ja useine hyvästeineen. Olen myös kokenut näin jälkepäin katsottuna pitkän paluumuuttoprosessin aikuisuuden kynnyksellä ja sen myötä omien juurien ja oman identiteettini uudelleen etsinnän. Nyt koen sopeutuneeni suomalaiseen yhteiskuntaan ja osaan nähdä kansainvälisen lapsuuden mukanaan tuomat kokemukset ja taidot vahvuuksina, mutta tunnen silti olevani erilainen. Vaikka tunnen kuuluvani tänne, koen välillä myös kaukokaipua. Vieläkin jokaisen muuton yhteydessä, vaikka vain kotimaassa, samanlaiset ajatukset ja tunteet nostavat päätään kuin lapsuudessa, koskien eteenkin kuulumisen tunnetta. Välillä mietin haluanko juurtua yhteen paikkaan, vai kenties vielä joskus asua jossain aivan muualla. Haluanko omille lapsilleni samanlaisia rikkaita, rakkaita kuin myös raastavia lapsuuden kokemuksia maailmalta vai lapsuuden kokemuksia Suomesta, joista itse jäin paitsi?

Minulle heräsi kysymyksiä siitä tuntevatko muut aikuiset kolmannen kulttuurin lapset samoin ja tätä halusin lähteä selvittämään. Päällimmäisenä oli ajatus siitä, haluavatko Suomeen palanneet aikuiset kolmannen kulttuurin lapset jäädä Suomeen vai lähteä, ja mitkä asiat tähän päätökseen mahdollisesti vaikuttavat. Minua kiinnosti mitkä ovat syyt sille, miksi he ovat palanneet tai jääneet Suomeen. Omakohtaisuus on sekä rikkaus, että haaste tutkimuksen tekemisessä. Sen mukanaan tuomat heikkoudet sekä vahvuudet minun tulee tunnistaa ja ottaa huomioon koko tutkimusprosessin ajan. Kysymykset ja tutkielman lähtökohdat tätä ilmiötä kohtaan ovat nousseet omista kokemuksistani, mutta tiedostan myös omakohtaisuuden tuomat rajoitukset. Pyrin koko prosessin ajan katsomaan aihepiiriä myös etäältä, tutkijan näkökulmasta.

Tutkielmani koskee Suomessa asuvia aikuisia, jotka ovat viettäneet lapsuusvuosiaan ulkomailla ekspatriaattiperheensä mukana ja sittemmin palanneet takaisin Suomeen, joko lapsena perheensä mukana tai itsenäisesti aikuisiällä. Tutkielman aihe on tullut ajankohtaiseksi suomalaisen yhteiskunnan kannalta jo 1990-luvun jälkeen, jolloin suomalaisia työntekijöitä on tasaiseen tahtiin muuttanut perheineen ulkomaille ja palannut myös takaisin pa-

luumuuttajina. Vasta viime vuosina ekspatriaatit ovat jossain määrin tulleet esille myös suurelle yleisölle esimerkiksi uutisotsikoissa, koskien aivovuotoa ulkomaille tai heidän vaikeuksiaan koskien paluuta takaisin Suomeen. Suomessa alan tutkimus ja uutisointi aiheesta on yleensä keskittynyt liikemaailman näkökulmaan jättäen perheet ja lapset vähemmälle huomiolle. 1990-luvun ekspatriaattiperheiden lapset ovat nyt aikuisia ja on hyvin mielenkiintoista nähdä vaikuttavatko he jollain tavalla suomalaiseen yhteiskuntaan, nyt ja tulevaisuudessa. Vai vaikuttavatko he monikulttuurisen lapsuuden muokkaamina jossain Suomen ulkopuolella? Suomalaisten kolmannen kulttuurin lasten joukko ei ole homogeeninen. Kaikista ei tule maailmanmatkajia ja maailmanparantajia, mutta ei myöskään juurettonia oman identiteettinsä kanssa painiskeleviä aikuisia, jotka eivät sopeudu suomalaiseen yhteiskuntaan.

Tutkielman aihe liittyy ekspatriaattitutkimukseen, perhetutkimukseen ja kolmannen kulttuurin (Third Culture Kid, TCK) tutkimukseen, ja niiden myötä tarkastelun alle tulevat myös muun muassa suomalaisten siirtolaisuus, paluumuutto ja sopeutuminen, sekä kulttuurinen identiteetti. Tieteenalalla nämä teemat seilaavat usein lähempänä sosiologiaa kuin kasvatustiedettä, niin kuin myös tämä tutkielma. Aluksi esittelen tutkimuksen lähtökohdat, sekä tutkimustehtävän tutkimuskysymyksineen. Sitten avaan tutkimuksen empiirisen osan kannalta tärkeimpiä käsitteitä ja tutkimuskirjallisuutta, jonka jälkeen esittelen tutkimuksen metodologiaa sekä tutkimusmenetelmät. Lopuksi esittelen tutkimustulokset sekä sen analyysiä ja pohdin tuloksia sekä niiden merkittävyyttä.

2 Tutkimuksen lähtökohdat

Tutkin jo kolmannen kulttuurin lapsia kandidaatin työssäni Kolmannen kulttuurin kasvatit paluuooppilaina suomalaisessa peruskoulussa (2013). Tuolloin huomasin, että suomenkielistä tutkimusta aiheen piiristä on hyvin vähän. Muutamassa vuodessa on tapahtunut tämän asian suhteen jonkin verran parannusta, vaikka edelleenkin merkittävä osa kolmannen kulttuurin lasten parissa tehdystä tutkimuksesta on yhdysvaltalaista. Tälle on totta kai syynsä. Yhdysvaltalaisia muuttajia ja paluumuuttajia on monin verroin suomalaisiin nähden. Yhdysvaltojen ulkopuolella asuvia yhdysvaltalaisia on arvioiden mukaan jopa 8 miljoonaa (2015), tosin Yhdysvalloissa ei virallisesti pidetä lukua muuttajista, joten luvut ovat vain karkeita arvioita (AARO The Association of American Residents Overseas). Amerikkalaisia kouluikäisiä lapsia taas on ulkomailla arviolta noin 300 000 (vuonna 2011) (Hill & Downie 2011, 19). Tästä johtuen heitä koskevalle tutkimukselle on tarvetta, resursseja ja tekijöitä eri mittakaavassa kuin Suomessa.

Kirjallisuuteen perehtyessä olen kuitenkin huomannut, että suomalaiset ovat aina olleet rohkeita maailmanmatkaajia. Suomesta on viimeisten 150 vuoden aikana muuttanut yli miljoona henkeä, alkaen 1800-luvun lopun joukkomuutosta Amerikkaan (Söderling 2011,6). Suomalaiset nykysiirtolaiset ovat pääasiassa työperäisiä, määräaikaista siirtolaisia, eli ekspatriaatteja, joihin voidaan sisällyttää yritysten työntekijöiden lisäksi myös tutkijat, diplomaatit ja Euroopan Unionin työntekijät. (Warinowski 2012, 18) Ekspatriaattikäsitteen alle voidaan sisällyttää myös itsenäisesti työpaikkansa ulkomailta hankkineet muuttajat, *self-initiated expatriates* (Suutari & Brewster 2000.) Ekspatriaattitutkimus on ollut hyvinkin vilkasta Suomessa (Warinowski 2012, 20), mutta pääasiassa liikemaailman näkökulmasta ja sitä varten, eikä niinkään perheiden tai lasten näkökulmasta. Suomalaisista lapsista muuttajina on tehty tutkimusta esimerkiksi Ruotsista palanneiden siirtolaisten yhteydessä (Korkiasaari 1986), lähetystyöntekijöistä ja heidän lapsistaan (Marttinen 1992; Salakka 2006), sekä kolmannen kulttuurin lapsista (Tikka 2004) ja ekspatriaattiperheiden lapsista (Warinowski 2012).

Kandidaatin työssä käytin termiä kolmannen kulttuurin kasvatti (Tikka 2004, 15.) suomenoksena Third Culture Kid -termille kolmannen kulttuurin lapsi -termin sijaan. Kuten Ilona Tikka kirjoittaa, myös aikuiset voivat olla kolmannen kulttuurin parissa kasvaneita, jolloin lapsi-sana rajaa aikuiset käsitteestä pois (Tikka 2004, 15.) Anu Warinowski kritisoi väitöskirjassaan “kasvatti”-sanaa tässä yhteydessä, koska “lapsi” on uskollisempi käännös alkuperäiselle ja koska kasvatti sanana “tekee lapsesta objektin suhteessa kulttuuriin” (Warinowski 2012, 31). Myöhemmässä luvussa (3.1.2) esittelen tutkimuskirjallisuuden kritiikkiä tätä alun perin amerikkalaiseen kontekstiin luotua termiä kohtaan, mutta paremman puutteessa käytän nyt kolmannen kulttuurin lapsi- ja aikuinen kolmannen kulttuurin lapsi -termejä, sekä ekspatriaattiperheen lapsi -termiä. Kolmannen kulttuurin lapsi kuvaa nimenomaisesti ilmiön kulttuurista puolta, kun taas ekspatriaattiperheen lapsi -terminä kertoo lähtökohdan sille, miksi lapsi on kolmannen kulttuurin lapsi. Suomen kontekstissa suurin osa kolmannen kulttuurin lapsista on kuitenkin ekspatriaattiperheiden lapsia ja he ovat myös tämän tutkimuksen keskiössä.

2.1 Tutkimustehtävä

Tässä tutkimuksessa aiheena ovat Suomessa asuvat aikuiset paluumuuttajat, joilla on kansainvälinen lapsuus ekspatriaattiperheissä. Minua kiinnostaa miksi kansainvälisen lapsuuden kokeneet aikuiset eivät välttämättä olekaan maailmaa kiertäviä maailmankansalaisia, vastoin useiden aiempien - pääasiassa amerikkalaisten - tutkimusten yleistyksiä. Useissa teoksissa (mm. Pollock & Van Reken 2001 & 2009) kolmannen kulttuurin lapsia sanotaan yhdistävän muun muassa maailmankansalaisuus, juurettomuus ja levottomuus (*rootlessness and restlessness*). Heidän on sanottu olevan kotonaan joka paikassa, eikä missään yhtä aikaa. Halusin selvittää kuinka hyvin nämä oletukset koskien kolmannen kulttuurin lapsia pätevät Suomeen palanneisiin kolmannen kulttuurin lapsiin. Haluan myös tutkia kuinka hyvin he ovat sopeutuneet Suomeen ja onko sopeutumisella tai sen puutteella vaikutuksia siihen aikovatko he jäädä Suomeen lopullisesti vai lähteä uudestaan maailmalle. Näen että paluumuutolla, sopeutumisella ja uudelleen lähtemisellä tai jäämisellä Suomeen voi olla yhtymäkohtia ja siitä syystä haluan tutkia kaikkia näitä osa-alueita. Tutkimukseni lähtökohdana ja perustana on aiempi tutkimus kolmannen kulttuurin lapsista ja ekspatriaateista.

Aiemman tutkimuksen, sekä omien henkilökohtaisten kokemusten perusteella laadin tutkimuskysymykset, jotka ovat seuraavat:

- Kuinka hyvin aikuiset ekspatriaattiperheiden lapset sopivat kolmannen kulttuurin lapsista aiemmin tutkimuksissa esitettyihin yleistyksiin?
- Miksi aikuiset ekspatriaattiperheiden lapset asuvat nykyisin Suomessa? Aikovatko he jäädä Suomeen vai suunnata uudelleen maailmalle? Mitkä olisivat mahdolliset syyt uudelleen lähtemiseen?
- Kuinka hyvin he ovat sopeutuneet Suomeen paluumuuton jälkeen? Missä määrin sopeutumiseen vaikuttavat erilaisuuden tunteminen, kieli tai kulttuuri?

Tutkimusote on fenomenologinen ja sen vuoksi päätavoitteeni on avata ekspatriaattiuteen liittyvää kolmannen kulttuurin ilmiötä ja kolmannen kulttuurin lasten kokemuksia paluumuuttoa kohtaan. Näiden tavoitteiden saavuttamiseksi on tarpeen ensin tutkia ilmiöön liittyviä käsitteitä, kuten siirtolaisuus, ekspatriaatit ja ekspatriaattiperheet, repatriaatio, sopeutuminen ja kolmas kulttuuri. Empiirinen osa tutkimusta on kyselytutkimus, josta enemmän luvussa 4. Seuraavissa luvuissa esittelen tutkimuskirjallisuutta liittyen keskeisimpiin käsitteisiin teoreettisena taustana tutkimuksen empiiriselle osiolle. Monet tutkimukseen liittyvät käsitteet ovat monitahoisia ja vaativat syvempää analyysia ja pohdintaa siirtolaisuudesta, kolmannen kulttuurin käsitteestä, piilomaahanmuuttajuudesta ja kaikesta näiden välimaastossa.

3 Teorettinen viitekehys ja keskeiset käsitteet

Ihmisellä on luontainen halu vaeltaa, vaihtaa maisemaa ja tutkia uutta. “Paikallaan pysyminen ei kuulu lajimme perinnöllisiin ominaisuuksiin” (Enzensberger 2003, 22) ja jo aikojen alusta saakka ihminen on muuttanut paremman elinympäristön, elintason tai tulojen toivossa. Usein muutto on ollut pakon sanelemaa, mutta yhä useammin muuton syynä on myös halu oppia uutta ja saada uusia elämäkokemuksia itselleen sekä jälkikasvulleen. Ihmisten liikkuvuutta määrittää myös nykymaailmassa vahvasti vauraus, jako kehittyneiden ja kehitysmaiden, pohjoisen ja etelän välillä. Tämä kahtiajako leimaa myös hyvin vahvasti ihmisten liikkuvuuteen liittyviä käsitteitä. Tutkimusaiheeni keskittyy suomalaisiin nykymuuttajiin tai nykysiirtolaisiin ja sitä koskevat käsitteet keskittyvät luonnollisesti kehittyneen länsimaan keskimäärin korkeasti koulutettuun, työperäiseen ja vapaaehtoiseen liikkuvuuteen, rajaten pois esimerkiksi pakolaisuuden tai pakkosiirtolaisuuden. Seuraavassa osiossa esittelen näitä tämän tutkimuksen kannalta keskeisimpiä käsitteitä tutkimuskirjallisuuden pohjalta ja Suomen kontekstissa. Vaikka empiirinen osa tutkimuksesta kohdistuu aikuisiin paluumuuttajiin, viitataan paljon tutkimuksiin lapsista muuttajina. Syy tähän on siinä, että tämän tutkielman informantit olivat lapsimuuttajia ja lapsuuden merkitys muutkokemuksen kannalta on tämän tutkimuksen kontekstissa merkittävä.

3.1 Ekspatriaatit siirtolaisina

Suomalaiset nykysiirtolaiset ovat pääasiassa korkeasti koulutettuja, työperäisiä, vapaaehtoisia muuttajia, joiden ulkomailla oleskelu on usein ainakin lähtökohtaisesti väliaikaista (Junkkari 2003,11. Warinowski 2011a, 152). Näitä ulkomaantyöntekijöitä kutsutaan nimellä ekspatriaatti, englannin kielen sanasta *expatriate*, latinasta “ex”, ulkopuolella, “patria”, maa, isänmaa. (A Dictionary of Human Geography 2013) Ekspatriaatti tai lyhyemmin puhekielessä myös “ekspatti”, on suomen kielessä käsitteenä vakiintunut ainakin ulkomaantyöntekijöiden keskuudessa. (Warinowski 2012, 18). Ekspatriaatit ovat ulkomaan komennuksella työnantajan lähettäminä, organisatorisia ekspatriaatteja (*OE, organizational*

expatriates) tai yhä useammin itsenäisesti työpaikkansa ulkomailta järjestäneitä ekspatriaatteja (*SIE, Self-initiated expatriates*) (Peltokorpi & Froese 2009). Uusimmissa tutkimuksissa myös muiden alojen työntekijät, esimerkiksi tutkijat luetaan ekspatriaateiksi perinteisen ekspatriaattitutkimuksen keskittyessä ainoastaan yritysmaailmaan (Warinowski 2012, 3). Ekspatriaattikäsitteeseen voidaan sisällyttää sekä ulkomaille muutto (*expatriaatio*), että paluumuutto (*repatriaatio*) ja mahdolliset useat kulttuuriset siirtymät (Warinowski 2012, 18, 39).

Siirtolaisuudella tarkoitetaan henkilöiden tai perheiden vapaaehtoista muuttamista asuinmaasta toiseen, jolloin se ei sisällä esimerkiksi pakolaisia tai turvapaikanhakijoita. Se on työperäistä ja sisältää maahanmuuton sekä maastamuuton. Kyseenalaista on voidaanko ekspatriaatteja ja sen myötä kolmannen kulttuurin kasvatteja nimittää siirtolaisiksi, koska siirtolaisuutta on historiallisesti määrittänyt pysyvyys (Söderling 2003, 2; Korkiasaari 1989, 2). Omien kokemuksieni perusteella kaikille ekspatriaateille ulkomailla asuminen ei ole tilapäistä, vaikka aluksi ulkomaille saatetaan lähteä, vaikka vain vuodeksi. Joillakin perheillä tilapäinen ratkaisu asua muutama vuosi ulkomailla voi muuttua pysyväksi, maa vain saattaa välillä vaihtua. Jouni Korkiasaari (1989) kirjoittaa siirtolaisuuden käsitteestä kuitenkin niin, että tilastoissa määräaikaiset tai tilapäiset ulkomaantyökomennuksella olevat muuttajat lasketaan siirtolaisiksi, koska heidän erottamisensa pysyvistä siirtolaisista on vaikeaa. “Lisäksi heidän oleskeluunsa ulkomailla liittyy paljon samanlaista problematiikkaa kuin varsinaiseen siirtolaisuuteenkin” (Korkiasaari 1989, 2). Korkiasaari ei selitä mitä tässä problematiikalla tarkoittaa mutta, sillä voidaan tarkoittaa esimerkiksi kielellisiä tai kulttuurisia haasteita tai muita sopeutumiseen vaikuttavia tekijöitä.

Siirtolaisuuden alle lasketaan siis maahanmuutto ja maastamuutto. Maahanmuuttaja on määritelmän mukaan maahan saapuva syntyperäinen ulkomaan kansalainen mutta tilastoissa maahanmuuttajiin lukeutuvat myös paluumuuttajat. Paluumuuttajia ovat kotimaahansa takaisin muuttavat henkilöt ja mukana muuttavat perheenjäsenet, kuten myös ulkomailla syntyneet jälkeläiset. (Korkiasaari 1989, 2) Ekspatriaatioon liittyy oletus repatriaatiosta, eli paluumuutosta, mikä on merkittävää tarkasteltaessa ekspatriaatteja siirtolaisuuden näkökulmasta (Warinowski 2012, 18.)

Siirtolaisuuden luonne on muuttunut valtavasti globalisaation myötä, sekä Suomen että koko maailman mittakaavassa. Nykyiseen muuttoliikkeeseen on vaikuttanut suuresti jo 200 vuotta sitten alkanut teollistuminen ja sen mukanaan tuomat ja ihmisten liikkuvuuteen vai-

kuttavat kulkuvälineet, sekä myöhemmin kehittyneet maailmanmarkkinat ja markkinoiden globalisoituminen (Enzensberger 2003, 27). Myös motiivit ulkomaille muuttamiseen eivät ole enää niinkään paremman toimeentulon tavoittelu kuin ei-taloudelliset tekijät, kuten uralla eteneminen, itsensä kehittäminen ja uusien elämäkokemusten hankkiminen (Korkiasaari 1989, 73). Näitä ei-taloudellisten motiivien vuoksi muuttavia voidaan kutsua myös eksistentiaalistisiksi siirtolaisiksi (McLaughlin 2013, 106).

Korkiasaari kirjoitti jo 1989, että yhä useammalla maastamuuttajalla on hyvä koulutus ja ammattitaito, jolloin puheenaiheeksi on välillä noussut "aivovienti" ulkomaille. Viime vuosina aivovienti on näkynyt myös silloin tällöin uutisotsikoissa, viimeisimpänä vuoden 2017 alussa, jolloin Tekniikka ja Talous-lehti uutisoi kokonaisten tutkimusryhmien lähteneen Suomesta heikentyneen tutkimusrahoituksen vuoksi (Repo 2017). Aivovienti tai *brain drain* ei suinkaan ole uusi ilmiö vaan juontaa juurensa jo 1700-luvulle, jolloin väestö nähtiin vaurautena ja maastamuutto miellettiin verenvuodoksi. Maastamuuttoa on useissa kansallisvaltioissa sittemmin yritetty rajoittaa tai jopa kokonaan kieltää (Enzensbergers 2003, 33-35). Ekspatriaatteihin siirtolaisina kohdistuu yleensä kuitenkin odotus repatriaatiosta, palaamisesta takaisin lähtömaahan. Yritysten kannalta tuottavin ekspatriaatti on sellainen, josta yritys hyötyy hänen palattuaan takaisin yrityksen palvelukseen. (Suutari & Brewster 2003, 1132). Vuosien 1990 ja 2009 välillä on Suomen muuttotilastoissa ollut kuitenkin näkyvillä trendi, jonka mukaan enemmän muutetaan Suomesta pois kuin takaisin (Koikkalainen 2011, 48). Suomi on perinteisesti ollut maastamuuttomaa, kun takaisin palanneita on ollut vain noin 20-40 prosenttia (Korkiasaari 1989, 7). Ilman maastamuuttoa Suomen väkiluku olisi tänä päivänä noin 6-7 miljoonaa (Koskinen 2007, 255.)

Kaikki maahanmuutto on aina työperäistä, kun on kyse työikäisestä ja -kykyisestä maahanmuuttajasta (Himanen & Könönen 2010, 96) ja näin on myös siis ekspatriaattiperheiden laita. Tällä perusteella myös ekspatriaattiperheiden lapset ovat ainakin välillisesti työperäisiä siirtolaisia vanhempiensa kautta. Kiisteltävä aihe on se ovatko ekspatriaattiperheiden lapset tai muut perheenjäsenet vapaaehtoisia muuttajia vai pakkomuuttajia. Varsinaista ekspatriaattia voidaan pitää tavoitemuuttajana, joka muuttaa työmahdollisuuksien perässä, mutta mukana muuttavat perheenjäsenet eivät välttämättä muuta vapaaehtoisesti. (Warinowski 2012, 27) Suomalaislähtöisten kolmannen kulttuurin lasten suurin syy lapsuuteen ulkomaille on vanhemman tai vanhempien ekspatriaattius. Vuonna 2015 suomalaisista 9628:sta ulkomaille muuttajasta 5049 oli työikäisiä (25-54 vuotiaita) ja lapsia 1447. (Tilastokeskus) Tilastokeskuksen tiedoista ei käy ilmi muuton syyt, mutta työikäisten- sekä lap-

simuuttajien määrästä (n=6496) voidaan päätellä, että yli puolet Suomesta ulkomaille muuttavista ovat työperäisiä muuttajia, joko suoraan tai välillisesti perheen kautta.

Ekspatriaatteja voidaan nimittää perhesiirtolaisiksi mutta myös määräaikais- tai tavoitesiirtolaisiksi, koska heille on ominaista ulkomailla oleskelun määräaikaisuus tai tilapäisyys (Korkiakoski 1989, 73-74). Siirtolaisuudesta kirjoitetaan, että se ei ole nykyisin enää ensisijaisesti liikettä maasta maahan, maaseudulta kaupunkeihin tai periferiasta keskustaan (Himanen & Könönen 2010, 84-85.) “Liikkumisesta on sen sijaan tullut siirtolaisten pysyvä olotila. Siirtolaisten kokemukset kertovat etäisyyksien supistumisesta ja kiinteiden identiteettien liukenemisestä.” (Himanen & Könönen 2010, 84-85). Kirjailijat eivät viittaa tässä suoranaisesti ekspatriaatteihin, sillä kirja keskittyy Euroopan sisäiseen viime vuosien muuttoliikkeeseen ja maahanmuuttopoliittiseen keskusteluun. Mielestäni tämä virke kuvaa kuitenkin myös useita ekspatriaatteja tai globaaleja paimentolaisia. Identiteetistä kirjoitan lisää myöhemmin.

3.2 Ekspatriaattiperheet

Kuten jo aiemmin mainitsin, ekspatriaattitutkimus Suomessa ja muualla maailmassa on perinteisesti ja yhä suurelta osin keskittynyt ulkomaantyöntekijöihin ja työnantajan näkökulmaan henkilöstöhallinnon (Human Resources Management) tutkimuksen kautta (mm. Suutari & Brewster 2003; Peltokorpi & Froese 2009). Ekspatriaattiperheitä tai -lapsia koskevia tutkimuksia on tehty Suomessa melko vähän, muualla maailmassa jonkin verran, esim. Lam & Selmer 2004, Miyamoto & Kuhlman 2001, Ali 2003, van der Zee, Ali & Haaksma 2007, Weeks & Willis-Muller 2010 (Warinowski 2012, 375-376). Suomalaisen tutkimuksen saralla Anu Warinowski on väitöstutkimuksessaan keskittynyt nimenomaan tutkimaan ekspatriaattiperheitä. Hänen tutkimuksensa tarkastelee “makrotason ilmiöiden - globaalin työelämän ja kansainvälisen liikkuvuuden - seurauksia mikrotasolla, lapsen elämässä.” (Warinowski 2012, 3). Hän liittää tutkimuksessaan lapsen ja lapsuuden kulttuuristen siirtymien tutkimuksen osaksi perhettä ja perhetutkimusta, jossa perheellä tässä tutkimuksessa tarkoitetaan lapsiperhettä. (Warinowski 2012, 46-47). Tavallisimmin Suomesta lähtöisin oleva ekspatriaattiperhe on ydinperhe, jossa noin 80% perheistä perheen isä on

ulkomailla työssäkäyvä varsinainen ekspatriaatti ja äiti jää useimmiten kotiäidiksi (Warinowski 2011a, 156, 159) tai kodintekijäksi ulkomailla asuttaessa (Warinowski 2012, 66). Lapsiksi tai nuoriksi lasketaan alle 18-vuotiaat, joten yleisesti puhuttaessa perheen lapsista tällä tarkoitetaan myös nuoria.

Ekspatriaattiperheitä tutkittaessa nousee esiin perheen merkitys, sekä lapselle, että aikuiselle ulkomaan kokemuksessa. Lapsen kulttuurisissa siirtymissä perhe on mahdollisesti ainoa konkreettinen asia joka on pysyvä, kun kaikki muu ympärillä on uutta ja erilaista. Tästä syystä ekspatriaatti lapsuudesta ei voida puhua ottamatta huomioon perhe kontekstia (Warinowski 2011b, 291). Perhe luo lapselle jatkuvuutta muuten muuttuvassa tilanteessa (Hill Useem & Downie 2011, 20). Perheen merkityksen on havaittu olevan keskeinen osa lapsen psykologisen sopeutumisen, sosiokulttuurisen sopeutumisen, identiteetin rakentamisen, sekä kuulumisen tunteen muodostuksessa (Warinowski 2012, 51). Perheen voimavarat ovat ulkomailla asuessa keskiössä. Perheen sisäisiin voimavaroihin vaikuttaa perheen yhteenkuuluvuuden tunne tai koheesio, joka ekspatriaattiperheen kontekstissa on hyvin merkittävässä osassa (Warinowski 2012, 68). Perheen sisäinen emotionaalinen side on havaittu usein olevan vahvempi ulkomailla asuttaessa ja noin 90% lapsista sanovat olevansa emotionaalisesti kiintyneitä vanhempiansa (Hill Useem & Downie 2011, 20). Ekspatriaattiperhe voidaan nähdä sijaitsevan omassa yksityisessä ”perhekuplassa”, joka syntyy perheen koheesiosta ja emotionaalisesta siteestä. Tämän on muodostanut ulkomaille muuton aiheuttama stressi ja yhteinen jaettu kokemus perheen jäsenten kesken. (Warinowski 2012, 67-68) Voidaan puhua myös ”tuplakuplasta”, koska perhekuplan lisäksi ekspatriaattiyhteisöistä voidaan käyttää vertauskuvallisesti nimitystä ekspatriaattikupla. Tämä ekspatriaattikupla voi olla tärkeä osa sosiaalista tukiverkoston ulkomailla, missä sukulaisten tukiverkosto puuttuu ja on näin ollen merkittävä tekijän perheen voimavarojen kannalta. (Warinowski 2011a, 163; 2012, 85) Ekspatriaattikupla kuvaa ekspatriaattien sosiaalisen elämän keskittymisen pääasiassa ekspatriaattiyhteisöön ja sen jäseniin, eikä niinkään paikallisiin asukkaisiin ulkomailla asuttaessa (Warinowski 2012, 75). Seuraavassa luvussa selitän tarkemmin Third Culture Kid-käsitettä, joka on syntynyt ekspatriaattiyhteisöistä (Van Reken 2011, 29).

3.3 Ekspatriaattiperheiden ‘kolmannen kulttuurin lapset’

Ekspatriaattiperheen lapsista käytetään myös nimitystä Third Culture Kids (TCK), suomennettuna kolmannen kulttuurin lapset tai kasvatit. Amerikassa tämä termi on ainakin sosiologian tutkimuksen piirissä jo vakiintunut. Third Culture Kid- ilmiön toivat esille yhdysvaltalaiset sosiologit John ja Ruth Hill Useem 1950-luvulla, jotka huomasivat Intiassa asuvien amerikkalaisten työntekijöiden lasten tippuvan näiden kahden kulttuurin väliin, ja nimesivät heidät kolmannen kulttuurin lapsiksi. (Pollock & Van Reken 2001, 20; Tikka 2004, 14; Warinowski 2012, 31.) David Pollock on antanut ilmiölle ja käsitteelle seuraavan kuvauksen:

”Third Culture Kid (kolmannen kulttuurin lapsi) on henkilö, joka on viettänyt merkittävän osan kehitysvuosistaan vanhempien synnyinmaan kulttuurin ulkopuolella. Kolmannen kulttuurin lapsi rakentaa suhteita kaikkiin näihin kulttuureihin, eikä silti tunne kuuluvansa täysin mihinkään niistä. Vaikka osia kaikista kulttuureista onkin sulautuneena kolmannen kulttuurin lapsen elämän kokemuksiin, he tuntevat yhteenkuuluvuutta niihin joilla on samankaltainen tausta.” (Pollock, Van Reken 2001, 19.)

Tässä kuvauksessa kehitysvuosilla tarkoitetaan lapsuusvuosia. Lapsuusvuosiksi voidaan laskea ikävuodet syntymästä kahdeksantoista vuoden ikään. Merkittävä osa puolestaan ei ole niin yksiselitteinen. Ajallisesti on vaikea määrittää, kuinka kauan on merkittävä osa kehitysvuosista. “Muilla muuttujilla, kuten lapsen ikä, persoonallisuus ja osallistuminen paikalliseen kulttuuriin on merkittävä vaikutus.” (Pollock & Van Reken 2001, 27). Kehitysvuosien merkittävyyteen vaikuttaa erityisesti se, että lapsen kuva omasta identiteetistä, ihmissuhteista ja näkemys maailmasta eivät ole vielä täysin muotoutuneet (Pollock & Van Reken 2001, 27; Junkkari 2003, 118). Lasten ja aikuisten kokemukset kulttuurienvälisyydestä voivat olla samankaltaisia, mutta lapsille ei vielä ole kehittynyt yhtä vakiintunutta arvomaailmaa tai ajattelutapaa eli kulttuuria, johon verrata tai heijastaa uusia kokemuksia ja erilaisia ajattelutapoja (Tikka 2004, 15). Tästä syystä kolmannen kulttuurin kokemuksele merkittävää on juurikin lapsuus. Usein puhutaan vähintään vuoden ulkomailla asumisesta, mutta tärkeämpää on kuitenkin se vaikuttaako kokemus ja kuinka paljon lapsen kehitykseen.

Seuraava tarkennusta vaativa aihe on vanhempien synnyinmaan kulttuuri ja sen ulkopuolisuus. Kolmannen kulttuurin lasten kohdalla ei välttämättä voida puhua kotimaasta tai kotikulttuurista, sillä lapselle vanhempien synnyinmaa ja sen kulttuuri ei ehkä kuitenkaan ole kotimaa. Tästä syystä kolmannen kulttuurin lasten kohdalla puhutaan usein vanhempien kotimaasta, synnyinmaasta, tai maasta jonne vanhemmilla on passi (*passport country*). Vanhempien synnyinmaa on myös terminä kyseenalainen, sillä kolmannen kulttuurin lapsen vanhemmat eivät välttämättä ole syntyneet lähtömaassa tai maassa jonne heillä on passi. Vanhemmat voivat myös olla kahden tai useamman kulttuurin perheistä tai he voivat itse olla kolmannen kulttuurin lapsia. Jatkossa käytän ”kotimaata” tai lähtömaata, sillä *passport country* on suomennettuna vaikeakäyttöinen käsite. Vastaavasti käytän ulkoma- tai asuinmaa termiä kuvaamaan ekspatriaattiperheen asuinmaata ”kotimaan” ulkopuolella.

Muita vastaavanlaisia käsitteitä ovat Global Nomads, globaali paimentolainen, jonka Norma McCaig (1984) esitti vaihtoehdoksi TCK-käsitteelle joka sisältää sanan lapsi ja rajaa näin ollen pois jo aikuiseksi kasvaneet kolmannen kulttuurin lapset. Hänen yksinkertaistetun selityksensä mukaan globaali paimentolainen on henkilö, joka muuttaa vanhempien mukana ulkomaille kansainvälisen uran vuoksi (Van Reken 2011, 30). Globaaleiksi paimentolaisiksi voidaan nykyisin kutsua laajemmin myös aikuisia muuttajia tai jopa amatööriurheilijoita ja siihen usein liitetään myös reppureissaaminen, *wanderlust* eli vaellushalu tai kaukokaipuu (Richards & Wilson 2004). David Pollock ja Ruth Van Reken vastasivat osaltaan McCaigin ja muidenkin kritiikkiin lisäämällä Adult Third Culture Kids-käsitteen (ATCK), joka koskee nimenomaan aikuisia kolmannen kulttuurin lapsia (Pollock & Van Reken, 2001, 6). Suomalaisena terminä voidaan pitää lähetystyöntekijöiden lapsiin liitettyä matkalaukkulapsi-käsitettä (Marttinen 1992), joista amerikkalaisessa kirjallisuudessa käytetään lyhennettä MK, Missionary Kids. Matkalaukkulapsi ei Suomessa kuitenkaan ole tullut käyttöön arkikielessä sen paremmin kuin tutkimuksen piirissäkään. Vertauksessa lapseen matkatavarana tai jopa taakkana siirtolaisuudessa korostuu lasten passiivinen rooli muuttotilanteessa, eikä vastaa nykykäsitystä lapsesta aktiivisena toimijana, sekä osallistujana muuttoprosessissa (Warinowski 2012, 28, 31-32). Uutena käsitteenä minulle on tällä erää noussut japanilainen tutkimus ulkomailta asuvista lapsista, Kaigai-shijo, ja paluulapsista, Kikoku-shijo (Warinowski 2012, 31; Fry 2009, 367), johon en vielä muutama vuosi sitten ollut törmännyt lainkaan. Japanissa on 80-luvulta tehty kattavasti tutkimusta paluulapsista, jolloin heidät alettiin nähdä voimavarana globalisoituvassa maailmassa. Sitä ennen, 60-luvulta lähtien, kun Japanin liiketoiminta ulkomailman kanssa yleistyi,

paluulapsia luonnehdittiin “koulutukselliseksi pakolaisiksi” (Warinowski 2012, 81) (*educational refugee*), koska he olivat kulttuurisesti, sosiaalisesti sekä akateemisesti valtaväestöstä poikkeavia. (Fry 2009, 367; Warinowski 2012, 32). Japanilaisten ja suomalaisten paluumuuttajalasten lähtökohdat ulkomaankokemusta tarkasteltaessa voivat olla siinä mielessä yhtenevät, että molempien maiden lapset oppivat englannin kielen yleensä toisena kielellä. Toisaalta molempien maiden väestö on pääsääntöisesti homogeeninen (Warinowski 2012, 33) verrattuna amerikkalaiseen yhteiskuntaan,

TCK on terminä saanut kritiikkiä osakseen ja sen rinnalle on noussut myös Cross Cultural Kids (CCK), monikulttuuriset tai kulttuurien väliset lapset, jonka on tarkoitus olla neutraalimpi käsite (Van Reken 2011, 31) ja uudempi vaihtoehto TCK-käsitteelle (Warinowski 2012, 31.) CCK selittää paremmin ja laajemmassa mittakaavassa kulttuurien välisyyttä. TCK voidaan käsittää myös olevan CCK, eli Cross Cultural Kid-termin alle voidaan ajatella laajemmin kaikki useamman kulttuurin vaikutuspiirissä olevat lapset. Warinowskin (2012) mukaan Van Rekenin CCK-käsite “voidaan nähdä yrityksenä yhdistää TCK-tutkimusta etnisten suhteiden tutkimukseen.” (Warinowski 2012, 31) Globaali paimentolainen -käsitellä McCaig taas halusi tehdä eron muihin mm. etnisesti monikulttuurisiin lapsiin, koska pitää globaalien paimentolaisten tilannetta niin ainutlaatuisena, ettei heidän yhdistämisenä muiden monikulttuuristen lasten tarkasteluun ole järkevää. “Nämä rajakäynnit kertovat siitä, että ekspatriaattiperheiden lasten tilanne on yhtäältä verrannollinen ja toisaalta poikkeuksellinen suhteessa muiden monikulttuuristen lasten tilanteeseen.” (Warinowski 2012, 31).

Poikkeuksellisen ekspatriaattiperheiden lasten tilanteesta, verraten muihin monikulttuuristen lasten ryhmiin tekee ainakin seuraavat neljä ekspatriaatteja ympäri maailman yhdistävää tekijää (Pollock & van Reken 2001, 22):

- 1) Usein ekspatriaatit näyttävät ulkoisesti eriltä kuin isäntämaan paikalliset asukkaat.
- 2) Toisin kuin monet muut maahanmuuttajat, ekspatriaatit olettavat palaavansa kotimaahan vielä pysyvästi asumaan. Kokemusta leimaa vahvasti siis väliaikaisuus.
- 3) Suuri osa ekspatriaateista viettää etuoikeutettua ja jopa elitististä elämää verrattuna paikalliseen väestöön tai kotimaan valtaväestöön.
- 4) Ekspatriaatit tiedostavat edustavansa suurempaa ryhmää, kuten uskonnollista yhteisöä, armeijaa tai yritystä. Tämä vaikuttaa heidän identiteettiinsä ulkomailla.

TCK-tutkimusta on kritisoitu myös siitä, että se on hyvin Amerikka-keskeistä (Tanu 2015, 13), eivätkä kaikki kohdat näistä yllä olevista neljästä välttämättä täysin istu nykypäivän suomalaisiin ekspatriaatteihin. Erityisesti kohta 1, ulkoinen eroavaisuus isäntämaan väestöön, on mielestäni vanhentunut käsitys. Aiemmin kolonialismin aikana, kun ekspatriaattien muuttoliike on kohdistunut pääasiassa kehittyneistä maista kehittyviin maihin ja pohjoisesta etelään, niin ekspatriaatit ovat erottuneet joissakin tapauksissa suurestikin valtaväestöstä ulkonäkönsä perusteella. Nykyisin esimerkiksi suomalaiset ekspatriaatit suuntaavat useimmiten Yhdysvaltoihin, Britteihin sekä Pohjoismaihin ja Eurooppaan. (Orjala 2016), joissa he eivät niin selkeästi erotu valtaväestöstä olettaen, että suomalaiset ekspatriaatit ovat etnisesti kaukasialaisia, joka ei myöskään pidä aina paikkaansa. Nykyisin kolmannen kulttuurin lapset eivät välttämättä erotu paikallisesta väestöstä juurikaan, esimerkiksi amerikkalais-kiinalainen lapsi Kiinassa, jolloin he voivat olla piilomaahanmuuttajia jo ennen paluumuuttoa. (Pollock & Van Reken 2009, 102) Piilomaahanmuuttajuudesta myöhemmin lisää.

Toinen huomioitava seikka yllä esitellyssä Pollockin ja Van Rekenin (2001) listassa on kohta 4, erityinen “järjestelmäidentiteetti” (*system identity*), joka sopii mahdollisesti hyvin kuvaamaan amerikkalaisten ekspatriaattiryhmien, kuten armeijan ulkomaantyöntekijöiden lapsien (*military brats*) tai lähetystyöntekijöiden lapsien (*missionary kids, MK*) jakamaa identiteettiä, joka voi vaikuttaa hyvinkin paljon heidän kokemuksiinsa ulkomailla. Amerikkalaiset armeijan työntekijät perheineen ovat perinteisesti asuneet kohdemaassa aidatuilla alueilla, tukikohdassa (*military base*) ja ovat voineet hyvin asua jopa täysin eristyksissä paikallisesta väestöstä, mutta myös muista ekspatriaateista. He edustavat ulkomailla jotain itseään suurempaa yhteisöä, joka mahdollisesti vaikuttaa heidän käyttäytymiseensä ulkomailla, mutta toimii myös yhteisöllisenä ja yhdistävänä tekijänä (Pollock & Van Reken 2001, 23). Tämän kaltaisille ekspatriaattiryhmille voi hyvin muodostua järjestelmäidentiteetti. Kuten olen jo edellä maininnut tämän päivän suomalaiset ekspatriaatit ovat pääasiassa yritysten palkkaamia ja ulkomaille lähettämiä työntekijöitä, jolloin perheet toki edustavat yritystä jolle työskentelevät, mutta yksittäisen yrityksen työntekijöiden määrä kohdemaassa ei välttämättä ole tarpeeksi suuri järjestelmäidentiteetin muodostumiselle. Näkisin, että suomalaisten ekspatriaattien keskuudessa identiteetti muodostuu pääasiassa ekspatriaattiyhteisön kautta, jossa on työntekijöitä ja heidän perheitään useasta eri yrityksestä. Toki ulkomailla uusiin ihmisiin tutustuttaessa nimen ja tulomaan jälkeen usein kysytään vanhempien työpaikkaa, toisin kuin kotimaassa.

David Pollock on luonut TCK-profiilin (Pollock & Van Reken 2011, Part II), joka selittää kolmannen kulttuurin kokemusten tuomien hyötyjen ja haasteiden kautta, kuka ja millainen kolmannen kulttuurin lapsi voi olla. Profiilissa Pollock ei niinkään listaa ominaisuuksia, joka laittaisi kaikki samaan muottiin vaan tiedostaa yksilöiden eroavaisuudet. Jotkut TCK piirteistä, sekä hyödyistä ja haasteista ovat ensisijaisesti tulosta kulttuurin välisistä kokemuksista, toiset taas seurausta liikkuvasta elämäntyylistä ja toistuvista kulttuurisista siirtymistä (Pollock & Van Reken 2011, 88). Kolmannen kulttuurin lasten kokemukset perustuvat jatkuvaan tasapainoiluun vieraan- ja ”tutun” maan, kulttuurin, ihmisten ja kielten välillä. Heidän vieraan kulttuurin tuntemuksensa voi olla pinnallista tai ulottua kulttuurin syvempiin kerroksiin, ymmärtäen esimerkiksi käyttäytymisen taustatekijöitä. Samalla heidän ”kotikulttuurin”, tai vanhempien kotikulttuurin tuntemus voi olla pinnallista ja esimerkiksi huumorin tai kulttuurisidonnaisten sääntöjen ymmärtäminen vaikeaa. Nykyisin teknologia on mahdollistanut kuitenkin sen, että lastenkin on helppo seurata ”kotimaan” tapahtumia ja kulttuuria, mikäli niin haluavat. (Pollock & Van Reken 2011, 89-97).

Kolmannen kulttuurin lapset voivat nähdä uutiskuvat ja otsikot ”kolmannessa ulottuvuudessa”, koska voivat kokemustensa vuoksi ymmärtää konkreettisesti mitä maanjäristys toisella puolella maailmaa tarkoittaa. Todellisuus voi näyttäytyä jopa tuskalliselta, kun kolmannen kulttuurin lapsi henkilökohtaisesti tuntee ihmisiä, sekä uutiskuvissa viliseviä paikkoja ympäri maailman. Heidän maailmankuvansa on laaja, mutta samalla he voivat joutua kyseenalaistamaan uskollisuuttaan ”kotimaalleen”, esimerkiksi ristiriitaisissa näkemyksellisissä tai poliittisissa tilanteissa. Laajan maailmankuvan ja monikulttuurisen taustan vuoksi kolmannen kulttuurin lapsista usein ajatellaan, että heillä ei ole ennakkoluuloja eri kulttuureja kohtaan. Usein näin onkin, mutta joskus ulkomaan kokemukset ja jopa koettu rasismi ulkomailla voi aiheuttaa päinvastaisen reaktion, jota usein edesauttaa vanhempien ja muiden ympäröivien aikuisten syrjivät asenteet. (Pollock & Van Reken 2011, 88-95, 104-106)

Kolmannen kulttuurin lapset voivat olla ”kulttuurisia kameleontteja”, jotka pystyvät muuttamaan käyttäytymistään kunkin tilanteen vaatimalla tavalla. Toisaalta he saattavat näyttää siltä, että ovat ”osa porukkaa”, vaikka sisäisesti tuntevat olevansa varovaisia tarkkailijoita tilanteen ulkopuolella. Tähänkin vaikuttaa ihmisen persoona; osa on hyvin tyytyväisiä väriään alati vaihtavana kameleonttina, kun taas toiset saattavat tuntea olevansa hukassa oman identiteettinsä kanssa. Myös ulkopuolisten voi olla vaikea saada kiinni siitä millainen kolmannen kulttuurin lapsi oikealta luonteeltaan on, mikäli he muuttavat jatkuvasti käyt-

täytymistään. Ulkopuolisten silmissä kolmannen kulttuurin lapset voivat myös vaikuttaa ylimielisiltä ja rehenteleviltä puhuessaan ulkomaan kokemuksistaan. Joskus näin onkin, sillä joillekin heistä voi olla vaikea ymmärtää, että kaikki eivät ajattele samalla tavalla tai että kaikkien maailmankuva ei ole niin laaja kuin heidän. Toisinaan taas kolmannen kulttuurin lapset voivat näyttäytyä ylimielisinä tahtomattaan puhuessaan kokemuksistaan, koska eivät tiedä muusta. Usein paluumuuton jälkeen monelle tulee vaihe, jolloin heistä tuntuu, että on parempi olla puhumatta omasta taustastaan, ettei vaikuta arrogantilta. Kuten jo aiemmin mainitsin, nykyisin kolmannen kulttuurin lapset voivat olla piilomaahanmuuttajia vieraassa kulttuurissa asuessaan, mahdollistaen sulautumisen paikalliseen väestöön tai toisiin ekspatriaatteihin ulkonäkönsä perusteella. Toisilla voi olla suuri tarve tulla kuulluksi omana itsenään ja taustansa valossa, mutta eivät erotu erilaisina muista koska sulautuvat joukkoon. (Pollock & Van Reken 2011, 100-110)

Kolmannen kulttuurin lapsia voi määrittää myös päätöksentekokyvyn puuttuminen tai epärointi. Tämä on seurausta useista siirtymistä ja mobiliteetistä, eikä niinkään moninaisesta kulttuuritaustasta. Kolmannen kulttuurin lapsi voi olla oppinut elämään hetkessä, koska milloinkaan ei voi tietää koska asuinpaikka vaihtuu ja he tiedostavat sen, etteivät kaikki tilaisuudet välttämättä toistu. Samasta syystä toisille taas voi muodostua tunne tai harhaluulo siitä, ettei voi vaikuttaa omaa elämää koskeviin päätöksiin, eikä siitä syystä osaa tehdä itsenäisiä päätöksiä välttämättä vielä aikuisenakaan, tai ne jätetään viime tinkaankin. Laajan maailmankuvan vuoksi he saattavat ajatella, että jotain parempaa voi olla tulossa, jolloin päätöksenteko vaikeutuu. Samat taustat voivat heijastua myös ihmissuhteissa. Hankalat tilanteet ovat saattaneet kuitaantua sillä, että ihmiset - joko itse tai muut ympärillämuuttavat, jolloin ei synny tarvetta oppia ratkomaan ongelmia. Uusien ihmissuhteiden solmiminen voi samasta syystä olla joillekin vaikeaa, kun taas toiset tutustuvat hyvin nopeasti ja solmivat tärkeitä ihmissuhteita hyvinkin helposti. Onhan taustalla ajatus siitä, että aika on rajallista. (Pollock & Van Reken 2011, 106-107)

Kolmannen kulttuurin lapset epäilemättä myös hyötyvät kokemuksistaan ja oppivat erilaisia elämäntaitoja lapsuudessaan, kuten erilaisissa kulttuurisissa konteksteissa ja kulttuurien välissä toimimista, havainnointi- ja sopeutumiskykyä, sosiaalisia taitoja sekä kielellisiä taitoja. Näistä taidoista on enenevässä määrin hyötyä nyky maailmassa. Jo vuonna 1984 sosiologi Ted Ward ennusti, että kolmannen kulttuurin lapsi on prototyyppi tulevaisuuden globaalille kansalaiselle (Pollock & Van Reken 2009, xiii.) Useita heistä määrittää kuitenkin myös kuulumattomuuden ja juurettomuuden tunne useista edellä mainituista syistä

mahdollisesti johtuen. Osalla on tarve vaihtaa paikkaa eivätkä he halua asettua yhteen paikkaan aikuisenakaan vaan kokevat jatkuvaa kaukokaipua. Toisille muodostuu vahva vastareaktio ainaiseen muuttamiseen ja he haluavat kasvattaa juurensa yhteen paikkaan. (Pollock & Van Reken 2011, 108-129)

3.3.1 Kolmannen kulttuurin identiteetin vaihtoehdot

Merkittävä ekspatriaattiperheiden lapsia ympäri maailman yhdistävä tekijä liittyy repatriaatioon, eli paluumuuttoon. Paluumuuton on kulttuurista riippumatta sanottu olevan usein vähintään yhtä vaikea kuin ulkomaille muuton (Warinowski 2012; Tikka 2004; Junkkari & Junkkari 2003.). Lasten kohdalla ei välttämättä voida ollenkaan puhua paluumuutosta, koska kaikki ekspatriaattiperheiden lapset eivät välttämättä ole koskaan asuneet alunperinkään vanhempien koti- tai lähtömaassa, tai lapsi ei enää koe maata omaksi kotimaakseen tai paluumuuttoa ”paluiksi” (Bell 1997, 1). Joka tapauksessa paluumuuttoon kohdistuu aina haasteita, tilanteesta, perheestä tai maasta riippumatta. Yksi merkittävä siihen liittyvä haaste on mielestäni piilomaahanmuuttajuus, joka ei kuitenkaan ole ainoastaan lasten kokemana haaste mutta myös aikuiset voivat kokea olevansa piilomaahanmuuttajia. Piilomaahanmuuttajaan kohdistuu ulkopuolisen yhteisön puolelta odotuksia mm. käyttäytymisen suhteen, vaikka tämä ei välttämättä ole koskaan asunut kyseisessä maassa. (Pollock & Van Reken 2001, 52-54) Paluumuuttavan lapsen kohdalla piilomaahanmuuttajuus voi olla hyvinkin haasteellista, koska lapsi ei osaa tai ei aina myöskään halua selittää erilaisuuttaan, jolloin aikuiset esimerkiksi koulussa eivät osaa tukea lasta kulttuurisessa siirtymässä.

Seuraavassa taulukossa on David Pollockin vuonna 1999 kehittämä malli, joka yksinkertaistettuna selittää kolmannen kulttuurin lapsen tai ekspatriaattiperheen lapsen identiteettiä suhteessa ympäröivään väestöön.

ULKOMAALAINEN	<u>PIILOMAAHANMUUTTAJA</u>
Näyttää erilaiselta Ajattelee eri tavalla	Näyttää samanlaiselta Ajattelee eri tavalla
ADOPTOITU	<u>PEILIKUVA</u>
Näyttää erilaiselta Ajattelee samoin	Näyttää samanlaiselta Ajattelee samoin

Kuvio 1. Kolmannen kulttuurin identiteetin vaihtoehdot (Pollock & Van Reken 2001, 53; 2009, 55)

Kuten kuvion otsikosta käy ilmi, nämä neljä ovat mahdollisia kolmannen kulttuurin identiteetin vaihtoehtoja. Vierasmaalaisella tarkoitetaan perinteistä asetelmaa kolmannen kulttuurinlapsen ollessa isäntämaassa, jolloin hän näyttää ja ajattelee eri tavalla kuin valtaväestö. Adoptoitu näyttää erilaiselta kuin muut mutta ajattelee samalla tavalla. Tämä vaihtoehto on mahdollinen adoptoiduilla lapsilla tai lapsilla jotka ovat asuneet pitkään tai mahdollisesti syntyneet isäntämaassa, jolloin hän on jo omaksunut isäntämaan kulttuurin. Joskus kolmannen kulttuurin lapsi ei eroa ulkoisesti eikä käyttäytymiseltään tai kulttuuriselta tietämykseltään isäntämaan asukkaista, jolloin hänen identiteettinsä on peilikuva. Piilomaahanmuuttaja näyttää samalta mutta ajattelee eri tavalla. Kuten jo olen aiemmin maininnut, paluumuuttajan identiteetti on usein piilomaahanmuuttaja, mutta myös ekspatriaattiperheen lapsi voi olla isäntämaassa piilomaahanmuuttaja. (Pollock & Van Reken 2011, 55) Tästä voidaan käyttää myös nimitystä “piilodiversiteetti” tai piilotettu monimuotoisuus (*hidden diversity*) (Pollock & Van Reken 2011, 102.)

Kolmannesta kulttuurista puhuttaessa termi sekoitetaan helposti kolmannen maailman (*third world*) käsitteeseen. Usein on kysymys myös useammasta kuin kolmesta kulttuurista, sillä kulttuurisia siirtymiä voi olla useita, jolloin TCK ei ole kovinkaan kuvaava käsite kuvaamaan nykypäivän ekspatriaattiperheiden lapsia (Pollock & Van Reken 2011, 16. Warinowski 2011b, 293). Warinowskin mielestä TCK ei ole osuva käsite Suomen kontekstissa myöskään siitä syystä, että suomalaisilla ei ole niin laajalti eikä niin suuria ekspatriaattiyh-

teisöjä maailmalla, kuin amerikkalaisilla ekspatriaateilla. Tästä syystä suomalaislähtöisillä ekspatriaattiperheen lapsilla olisi vaikeampi muodostaa kolmas kulttuuri. Itse en ole aivan samaa mieltä. Näen, että se mitä esim. Pollock ja Van Reken tarkoittavat tässä yhteydessä kolmannen kulttuurin kokemuksella selittyy parhaiten ekspatriaattiyhteisön kulttuurilla tai kulttuureilla, jolloin numeraalisella kulttuurien määrällä ei ole merkitystä. Kolmas kulttuuri ei ole kahden tai useamman kulttuurin sekoitus (Cottrell 2007, 57) vaan aivan omanlaisensa ilmiö, joka on syntynyt ekspatriaattiyhteisössä. Ekspatriaatteja yhdistävät tekijät ovat ne jaetut (henkilökohtaiset ja yhteiset) kokemukset ja elämäntyö, joka ei ole kuten lähtömaassa, mutta ei myöskään samanlainen kuin paikallisella väestöllä (Van Reken 2011, 29). Kolmannella kulttuurilla tarkoitetaan kulttuurien välisyyttä, ei niinkään kolmatta kulttuuria vaan kolmatta tilaa (Warinowski 2012, 119), jolloin termi kolmas kulttuuri on kieltämättä harhaanjohtava. Omasta näkökulmastani suomalaislähtöinen lapsi voi yhtä lailla kokea ekspatriaattiyhteisön kulttuurin ja olla osa sitä, vaikka muut yhteisön jäsenet ovat enimmäkseen muita kuin suomalaislähtöisiä. Kolmas kulttuuri ei käsitteenä ole paras mahdollinen kuvaamaan ilmiötä, mutta itse ilmiö on kuvaava myös suomalaisten ekspatriaattiperheiden lasten kohdalla. Kulttuurien välisyyteen ja kulttuurisiin siirtymiin liittyen pyrin seuraavaksi edelleen selventämään kulttuuri-identiteetin ja kulttuurin käsitteitä.

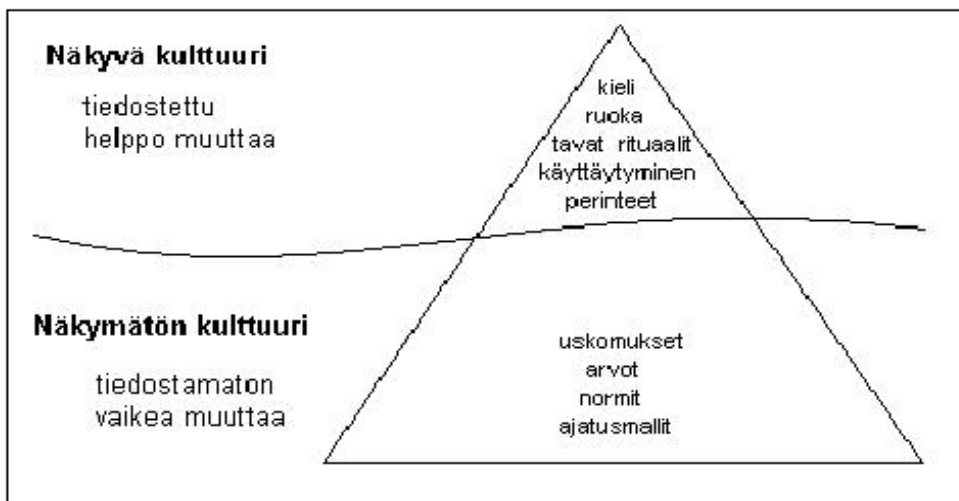
3.3.2 Kulttuurin jäävuorimalli

Ekspatriaattiperheen lapsen identiteetin syntyyn ja muovautumiseen vaikuttavat ympäröivät kulttuurit, kuten kotikulttuuri, kansainvälisen koulun kulttuuri, sekä erityisesti kulttuurienvälisyys ja ekspatriaattiyhteisön kolmas kulttuuri. Ekspatriaattiperheen lapsen identiteettiä leimaavat sosiaalinen konteksti, kuulumisen tunne sekä monikielisyys (Warinowski 2012, 117.), jotka ovat kulttuuriin kytkeytyneitä ulottuvuuksia.

Kulttuuri on hyvin laaja käsite, jolla voidaan tarkoittaa kaikkia ihmisyhteisöjen opittuja ja symbolisia piirteitä. Tällaisia ovat muiden muassa kieli, tavat ja tottumukset eli kaikki se, mikä tekee ihmisestä ihmisen verrattuna muihin eläimiin. Kaikki sosiaalinen ja yhteiskunnallinen on kulttuuria, eikä kulttuuria ole ilman ihmistä. Kulttuuriin kuuluu yhteiskunnassa vallitsevat normit, arvot, käytännöt ja sivilisaatio. Kulttuuri voidaan käsittää myös merki-

tysten tuottamiseksi, sillä sen avulla ihminen luokittelee ympäristöä, arvottaa itseään ja muita, sekä rakentaa identiteettiä. (Melin & Roine, 2008.) Kulttuuri on kommunikointia sanoin, sekä käyttäytymisen ja materian kautta (Hall & Hall 1990, 3). Kulttuuri on osa omaa ajattelutapaa, sekä arvomaailmaa ja useat tutkijat lukevat kulttuuriin koko elämäntavan (Tikka 2004, 11.) “Kulttuurilla tarkoitamme yhteisten merkitysten järjestelmiä, joita samaan yhteisöön, ryhmään tai kansakuntaan kuuluvat ihmiset käyttävät saadakseen tolkkua maailmasta.” (Hall 2003, 85.)

Osa kulttuurista on näkyvää kuten kieli, käyttäytyminen ja tavat. Osa on vaikeammin havaittavissa ja tiedostettavissa, kuten arvot, normit ja ajatusmallit. Kulttuuri voidaan kuvata jäävuorena (ks. kuvio 1), jossa pinnalla oleva osa on näkyvissä ja suurin osa näkymättömissä veden alla. Näkyvä kulttuuri on usein tiedostettua ja helpompaa myös muuttaa, kun taas näkymätön on usein tiedostamatonta ja vaikeampaa muuttaa (Tikka 2004, 11-12.)

Kuvio 2. Kulttuurijäävuori (Tikka 2004; Pollock & Van Reken 2001)

Kulttuuri on tärkeässä osassa identiteettiämme muun muassa siinä, että tunnemme kuulumamme johonkin ryhmään tai olevamme osa jotain kulttuuria. ”Ihminen tarvitsee turvallisuutta, jota johonkin kuuluminen tuo tullessaan.” (Aro 1999, 180). Tämä selittää kolmannen kulttuurin syntymistä ja sen tarpeellisuutta ekspatriaattiyhteisössä, jossa lapsen aiemmin tuntema kulttuuri ei enää kuulu ympäristöön ja uuden ympäristön kulttuuri on vieras tai liian erilainen aiemmin tuntemaansa kulttuuriin verrattuna. Kun kulttuuri ajatellaan yhteisinä, jaettuina merkityksinä, joilla ympäröivää maailmaa jäsenämme, niin nämä yhtei-

set merkitykset luovat tunteen kuulumisesta johonkin kulttuuriin, sekä tunteen yhteisestä identiteetistä ja kuulumisesta yhteisöön. (Hall 2003, 85; Hall 1999, 46-47.) Kulttuuri ”vaikuttaa ihmisen fyysiseen, henkiseen ja sosiaaliseen kehitykseen enemmän kuin mikään muu.” (Tikka 2004, 13) eikä sitä voi erottaa ihmisen identiteetistä. Sekä kulttuurin näkyvät osat, että piilossa olevat osat kuuluvat identiteetin muodostumiseen. Voidaan väittää, että kaikki identiteetti on kulttuuri-identiteettiä, vaikka kulttuuri-identiteetillä arkikielessä usein viitataan rotuun, etnisyyteen tai kansallisidentiteettiin.

Kulttuuri-identiteetti ja kansallisidentiteetti onkin hyvä erottaa toisistaan. Kulttuurinen identiteetti ei aina sisällä kansallisidentiteettiä. Stuart Hallin (2003), sekä monen muun (mm. Harvey 1989, Robins 1991, Massey 1991) mukaan globalisaatio horjuttaa perinteistä käsitystä kulttuureista (Hall 2003, 86-87.) ja identiteetti käsitteenä on kriisissä (Hall 1999, 19.) Kulttuuriseen identiteettiin kuuluvat ne identiteettiemme puolet, jotka liittyvät siihen, että kuulumme joihinkin selvärajaisiin etnisiin, rodullisiin, kielellisiin, uskonnollisiin tai (ennen kaikkea) kansallisiin kulttuureihin (Hall 1999, 46-47.) Kulttuureita ja eteenkin kansallisia kulttuureita on siis pidetty varsin vakaina ja pysyvinä merkitysten joukkoina, joilla ”on oma ajallinen ja paikallinen jatkuvuutensa” (Hall 2003, 85.) Itsensä näkeminen osana tiettyä kansallisuutta sisältää sen, että asettaa itsensä osaksi suurempaa historiallista kokonaisuutta. ”Kulttuurit edeltävät yksilöä.” (Hall 2003, 85). Kansallinen identiteetti ei kuitenkaan ole ihmisen synnynnäinen ominaisuus, vaan muodostuu ja muuttuu muotoaan (Hall 1999, 46-47.) ”Kotimaan” kansallisidentiteetillä voi olla hyvin pieni merkitys ekspatriaattiperheen lapsille (Schaetti 1996, 184), eteenkin jos he eivät itse ole kotimaassaan koskaan asuneet. Osa romantisoi ”kotimaataan”, kun taas osa saattaa omaksua epäluottamusta tai vastenmielisyyttä sitä kohtaan (Schaetti 1996, 184.) Ulkomailla ekspatriaattiperheen asuinmaalla kansallisvaltiona ei niinkään ole merkitystä lapsen kulttuurisen identiteetin rakentumiseen, kuin ekspatriaattiyhteisöllä ja kansainvälisellä koululla. Ulkomailla asuttaessa lapsen kolmannen kulttuurin identiteettiä tukee koulu, kun taas kotona lapsen vanhemmat siirtävät kotimaansa identiteettiä lapselleen. (Warinowski 2012, 118-119)

Ekpatriaattiperheen lapsille voi syntyä identiteetti kulttuurien välimaastoon tai kulttuurin reunalle. Heidän identiteettinsä voi olla kulttuurisesti marginaalinen, jolloin he eivät identifioi itseään yhteen tiettyyn kulttuuriin vaan kulttuurien marginaaliin. Barbara F. Schaetti (1996) kirjoittaa kulttuurisesta marginaalisuudesta (*cultural marginality*) niin, että siihen liittyy ihmisen tunne olla kotonaan ei missään tai missä vain. Se mitä tuolla tunteella tekee tai miten sitä käsittelee, vaikuttaa siihen onko marginaalisuudesta yksilölle hyötyä vai hait-

taa. Ekspatriaattiperheen lapsi voi antaa tunteen siitä, ettei ole missään kotonaan vallata hänet, jolloin marginaalisuus saa negatiivisia piirteitä (*encapsulated marginality*). Tällöin henkilö voi tuntea itsensä voimattomaksi ja eristäytyneeksi. Ekspatriaattiperheen lapsi voi joutua luopumaan kolmannen kulttuurin identiteetistään, mikäli se koskaan on mahdollista, jotta sopeutuu uuteen paikkaan. (Schaetti 1996, 178-180)

Kulttuurista marginaalisuutta voi myös pyrkiä käyttämään hyödyksi elämässään rakentavalla tai konstruktivistisella tavalla (*constructive marginality*). Ekspatriaattiperheen lapsen tulee tiedostaa ja ymmärtää oma kulttuurinen marginaalisuutensa pystyäkseen tuntemaan itsensä kokonaiseksi ja kotonaan useassa kulttuurissa. Heidän tulisi ymmärtää ne hyödyt joita kulttuurinen herkkyys, tietämys ja kokemukset voivat heille tarjota, jotta löytävät oman identiteettinsä. Useat ekspatriaattiperheiden lapset pääsevät sinuiksi oman identiteettinsä kanssa, kun he oppivat ymmärtämään, etteivät ole yksin, vaan että he kuuluvat suureen kolmannen kulttuurin lasten joukkoon. (Schaetti 1996, 178-181) Ruth Van Reken kirjoitti, että David Pollockin kehittämä kolmannen kulttuurin lasten profiili on antanut kolmannen kulttuurin lapsille paikan, heimon ja täten myös identiteetin, johon kuulua. “Vaikka tätä heimoa ei voida selittää perinteiseen tapaan etnisyydellä, rodulla tai kansallisuudella, se on malli jolla kuvata kulttuuria jaettuna kokemuksena.” (Van Reken 2011, 29)

Ekspatriaattiperheiden lasten identiteetti kyseenalaistuu jokaisen siirtymän myötä ja jokainen muutto haastaa lapsen identiteetin, tehden identiteettikysymyksestä heille erityisen tärkeän. Identiteetin käsite voidaan karkeasti ajateltuna jakaa yksilölliseen ja sosiaaliseen identiteettiin. (Warinowski 2012, 104.) Identiteetit ovat aina keskeneräisiä, prosessissa ja tulee aina nähdä suhteissa johonkin, ne “ovat relationaalisia”. “Identiteetti on aina väliaikainen ja epästabiili vaikutus suhteista jotka määrittävät identiteettejä korostaen eroavaisuuksia.” (Grossberg 1996, 89). Ymmärrän tämän selityksen niin, että ihminen luo ja muokkaa omaa identiteettiään aina suhteissa toisiin. Doreen Massey (2003) on kirjoittanut identiteetistä, “...että identiteetin käsittäminen tavalla, jossa lähtökohtana ei ole erillisyyys vaan identiteetin muodostaminen suhteissa toisiin, antaa mahdollisuuden hahmottaa paitsi oma erityisyytemme myös kytkeytymisemme toisiin.” (Massey 2003, 72). Kolmannen kulttuurin lapsen identiteetin rakentumisen kannalta perhe, sekä erityisesti vanhempien hyväksyntä ja läsnäolon jatkuvuus ovat keskeisiä. Vertaisryhmän ja sen myötä koulun merkitys on myös tärkeä, eteenkin kulttuurisissa siirtymissä. (Warinowski 2012, 117)

3.4 Palumuuton tuomat haasteet

Yksi merkittävimpiä ekspatriaattiperheen lapsia määrittäviä seikkoja on väliaikaisuus. Elämää ulkomailla leimaa enemmän tai vähemmän tieto siitä, että aika ulkomailla on rajallista ja jossain vaiheessa eteen tulee palumuutto takaisin vanhempien kotimaahan. Paluulla tarkoitetaan “ekspatriaatin uutta läsnäoloa”, joka seuraa “pitkää fyysistä poissaoloa” (Salakka 2006, 48.) Uusi läsnäolo haastaa palaajan itsensä mutta myös kaikki hänen kanssaan tekemisissä olevat määrittämään itsensä ja toisensa uudelleen suhteessa aikaan ja muutokseen, jotka ovat vaikuttaneet molempiin osapuoliin. Heidän täytyy pohtia mikä on säilynyt ennallaan ja mikä on muuttunut poissaolon myötä. Palaaja jäsentää kansainvälisen kokemuksensa osaksi elämäänsä kotikulttuurissa. Hän joutuu pohtimaan, mikä merkitys hänen ulkomaankokemuksellaan on hänelle itselleen, sekä ympäristölleen ja miten se saa vaikuttaa ja näkyä hänen elämässään paluun jälkeen. (Salakka 2006, 48)

Ekspatriaattiperhe kohtaa useita haasteita paluuseen liittyen, joista suuri osa liittyy epärealistisiin odotuksiin “kotimaata” kohtaan. Paluun odotetaan sujuvan ilman suurempia ongelmia, koska kaikenhan pitäisi ainakin perheen vanhemmille olla tuttua ja turvallista (Junkkari 2003, 160). Silti vaikka ympäristö ei olisi juurikaan muuttunut perheen poissaollessa, ekspatriaattiperheen jäsenet eivät enää katso tuttua ympäristöä samoin silmin, vaan vähintäänkin kahden kulttuurin perspektiivistä (Junkkari 2003, 151.) Lapsille muutto voi olla haastavampi kuin aikuisille, koska heille muutto voi käytännössä tarkoittaa vieraaseen maahan muuttoa, riippuen siitä, kuinka kauan ja minkä ikäisinä he ovat olleet pois. Hämmentäväksi muuton voi lapselle tehdä se, että lapsi itse tai muut ihmiset lapsen elämässä olettavat lapsen tulevan takaisin kotiin, vaikka lapsesta ei välttämättä tunnu siltä. Ekspatriaattiperheen lapsi, joka ei ole koskaan tai ei muista koskaan asuneensa vanhempiensa kotimaassa ei voi olla palumuuttaja tai tulla takaisin (*re-enter*) maahan, jonne ei ole koskaan tullut (*enter*) ensimmäistään kertaa. Lasten täytyy oppia ”omasta” tai vanhempiensa kulttuurista aivan kuten mistä tahansa vieraasta kulttuurista. (Bell 1997, 1) Palumuutto ei kuitenkaan ole sama asia kuin vieraaseen maahan muuttaminen mutta se voi olla vähintään yhtä vaikeaa ja siihen liittyvä käänneinen kulttuurisokki tai paluusokki on vähintäänkin yhtä vaikea kuin ulkomaille muuton yhteydessä. Paluu ”kotiin” voi olla vaikein muutto kaikista vuosien aikana tehdyistä (Junkkari & Junkkari 2003, 150.)

3.4.1 Sopeutuminen ja erilaisuus

Harva ekspatriaattiperheen lapsi kyseenalaistaa omaa identiteettiään ennen kuin palaa takaisin maahan, jonka on mieltänyt kotimaaksi (Schaetti 1996, 184.) Suomalaisuus ja suomalainen identiteetti voi jopa korostua ulkomailla ollessa, mutta takaisin palattuaan ekspatriaattiperheen lapsi voi tuntea itsensä ulkopuoliseksi. Monet voivat huomata olevansa kulttuurisesti marginaalisia vasta paluumuuton yhteydessä. Suomalaisten perheiden lapset ovat usein kasvatettu ulkomaillakin suomalaisena ja Suomesta puhutaan kotimaana. Palattuaan kotimaahan jokaisen täytyy löytää tasapainonsa ulkoreunalla, kulttuurisessa marginaalissa (Schaetti 1996, 185.) Ulkomailla marginaalisuus on helpompaa koska kaikki ympärillä tietävät, että et kuulu joukkoon, kun taas kotimaassa kaikki olettavat sinun kuuluvan joukkoon, vaikka et kuuluisikaan (Schaetti 1996, 184-185.) Ulkomailla ekspatriaattiperheen lapsi on myös muiden vastaavassa tilanteessa, eli kulttuurisessa marginaalissa, olevien ympäröimänä.

Paluumuuttajan - lapsen tai aikuisen - ulkoma-aikaa edeltävä kotimaa tai isänmaa voi tuntua vieraalta pitkän poissaolon jälkeen. "Kotimaa" ei välttämättä tunnu enää kodilta, jos on siltä joskus tuntunut. Koti "on paikka, jossa meidät tunnetaan, meihin luotetaan ja jossa tunnemme muut ja luotamme heihin. Se on paikka, jossa meidät hyväksytään ja meitä ymmärretään. Tunnumme turvallisuutta ja voimme luottaa vaistoihimme..." (Junkkari 2003, 160) Kodin käsitteeseen kuuluu vahvasti kuulumisen tunne, jota määrittävät luottamus, hyväksyntä, ymmärrys ja turvallisuus. Ehkäpä juuri tästä syystä kolmannen kulttuurin lapsen kuulumisen tunteelle perhe on hyvin merkittävä. Perheen lisäksi myös koululla, vertaissuhteilla, sekä yhteisöillä on merkityksensä kuulumisen tunteelle. (Warinowski 2012, 113.) Kolmannen kulttuurin lasten tutkimuksen piirissä kuulumisen tunteen toi ensimmäisten joukossa esiin Ruth Hill Useem (Warinowski 2012, 113.) Kolmannen kulttuurin lasten kannalta kuulumisen tunne ja identiteetti voivat, kulttuurin lisäksi, myös liittyä toisiinsa, sillä vaikka identifioituu tiettyyn paikkaan ei välttämättä tunne kuuluvansa sinne. Heille onkin ominaista tuntea kuuluvuutta joko moneen paikkaan yhtä aikaa tai ei kuulumisen tunnetta ollenkaan. Jotkut tuntevat kuulumisen tunnetta ainoastaan toisten kolmannen kulttuurin lasten seurassa. (Warinowski 2012, 113)

Anu Warinowskin (2012) mukaan kulttuurinen siirtymä, kuten paluumuutto, kytkeytyy käsitteellisesti sopeutumisen käsitteeseen. Tässä yhteydessä voidaan puhua myös paluuso-

peutumisesta (Salakka 2006, 43.) Warinowski määrittelee sopeutumisen psykologiseksi ja sosiokulttuuriseksi sopeutumiseksi, jossa psykologinen liittyy psykologiseen hyvinvointiin ja emotionaaliseen tyytyväisyyteen ja sosiokulttuurinen sopeutuminen liittyy kykyyn “so-pia joukkoon” ja olla vuorovaikutuksessa uudessa ympäristössä. (Warinowski 2012, 41) Anu Warinowski käyttää tutkimuksessaan kulttuurista identiteettiä sopeutumisen ulottu-vuutena, kolmantena osana selittäessään sopeutumista, psykologisen ja sosiokulttuurisen sopeutumisen ohella. (Warinowski 2012, 104) ja se “on ollut sopeutumistutkimuksissa tärkein muuttuja ennustettaessa henkilön sopeutumista” (Warinowski 2012, 105.) Uuteen kulttuuriin sopeutuminen pitää sisällään sekä “fyysiseen ympäristöön, että sosiaalisiin vaa-timuksiin sopeutumisen”. Käsitteen lähtökohdat ovat englanninkielisissä sanoissa *adaptation* sekä *adjustment*, jotka molemmat voidaan kääntää suomeksi sanalla sopeutuminen. Englanninkielisellä *adaptation* - käsitteellä viitataan henkilön muokkautumiseen sopeutu-akseen ympäristöön ja sillä viitataan yleensä pitkän aikavälin prosessiin. *Adjustment* viit-taa lyhytaikaiseen tapahtumaan ja uuden ympäristön aiheuttamiin haasteisiin. Suomenkie-linen vastine, sopeutuminen, kuvaa näitä molempia käsitteitä. (Warinowski 2012, 87-88)

3.4.2 Paluusokki ja sopeutumiskriisi

Palumuuton liitetään usein kulttuurisokki, mutta voidaan puhua myös paluukokemukses-ta, joka voi sisältää kulttuurisokin, (Salakka 2006, 67), tai paluun yhteydessä paluusokin. Kulttuurisokin aiheuttamia psykososiaalisia kitkatekijöitä ja monikulttuurisia identiteetti-ongelmia on havaittu ensi kerran jo 1920-luvun kansainvälisillä muuttajilla. Käsitteenä kulttuurisokki on 50-60-luvulta ja pian myös palumuuttajien ongelmien tarkastelusta tuli osa “monikulttuurisen sopeutumisen ja kulttuurisokin tutkimuksen kysymyksenasettelui-ta”. (Salakka 2006, 48) Ekspatriaattiperheet voivat palatessaan takaisin kokea kulttuuriso-kin, jota nimitetään käänteiseksi kulttuurisokiksi (*reverse culture shock*), paluusokiksi tai sopeutumiskriisiksi (Salakka 2006, 72.) Paluusokissa voi olla samoja piirteitä kuin kulttuu-risokissa. ”Se ei ole lineaarinen tapahtuma, vaan helpotuksen ja stressin tunteet vuorottele-vat usein hyvinkin pitkän aikaa.” (Junkkari & Junkkari 2003, 152)

Ilona Tikka (2004) on kirjoittanut kulttuurisokista ja sen vaiheista seuraavasti. Kulttuurisokissa on alussa (1) kuherruskuukausi, (2) kriisi eli kulttuurisokki, (3) toipuminen ja mukautuminen, sekä lopuksi (4) sopeutuminen ja vakaa tila. Itse muuton jälkeistä kuherruskuukautta leimaa uutuudenviehätys, innostus ja ihmetys. Kuherruskuukautta seuraava kriisi on ahdistuksen ja jopa vihan aikaa, jonka aiheuttavat kielen ja kulttuurin erot, sekä myös käytännön asioiden hankaluus tai toimimattomuus. Kriisin jälkeen muuttaja toipuu ja mukautuu uuteen kulttuuriin ja lopulta saavuttaa vakaan tilan, kun kokee kuuluvansa ja sopeutuneensa uuteen kulttuuriin. Kaikki kokevat muuton ja kulttuurisokin vaiheet yksilöllisesti, joten sen vaiheet voivat vaihdella hyvin paljon kestoltaan ja tuntemuksiltaan eri yksilöiden välillä (Tikka 2004, 52-53). Paluumuuttoon liittyy vahvasti myös lähteminen edellisestä asuinmaasta. Ennen edellä mainittuja kulttuurisokin vaiheita ovat siis myös lähtemisen ja lähtemiseen valmistautumisen vaihe. Paluu ja paluusokki ei varsinaisesti tapahdu ennen fyysistä muuttoa, mutta emotionaalisesti ja psykologisesti muuttoon valmistautuminen alkaa jo paljon aikaisemmin. Hyvästit ja irtautuminen ovat tärkeässä osassa seuraavaan paikkaan kotiutumisen prosessia. (Storti 2003, 47)

Kulttuurisokki on luonnollinen tapa reagoida ja suhtautua uuteen ympäristöön. Se mielletään usein negatiivisessa valossa, mutta siihen liittyy myös positiivisia puolia. ”Parhaimmillaan se tuottaa muuttajalle uuden tietoisuuden itsestä, omasta kulttuurista, ajattelusta ja omista arvoista.” (Tikka 2004, 54) Voidaan puhua myös paluukokemuksesta, jolla ei ole niin negatiivista konnotaatiota (Salakka 2006, 67.) Kulttuurisokki voi olla vaikea ja kivulias prosessi mutta samalla ihminen aina oppii siinä jotain uutta itsestään ja omasta identiteetistään. Kulttuurien erot korostuvat kulttuurien yhteentörmäyksessä, mikä voi samalla avartaa muuttajan maailmankuvaa. (Tikka 2004, 54) Paluumuuttajan maailmankuva ja eteenkin kuva omasta itsestään voi avartua entisestään vielä paluumuuton yhteydessä. ”Kun on aika palata Suomeen, vieraasta on tullut tuttua ja Suomesta vähän vieras. Mutta ehkä olet saanut paremmin näkevät silmät, tarkemmin kuulevat korvat ja entistä ymmärtäväisemmän sydämen.” (Reinikainen, Tikka, Inovaara, Noponen, Mäki, 2005, 5)

4 Metodologia ja tutkimusmetodit

Tässä tutkimuksessa on kyse hyvin pitkälti yksilön henkilökohtaisesta kokemuksesta. Informanttien taustassa voi olla yhdistäviä tekijöitä, kuten ulkomailla vietettyjä lapsuusvuosia tai samankaltaisia tapahtumia tai tunteita liittyen paluumuuttoon, mutta jokaisen kokemusmaailma paluumuuttoon liittyen on kuitenkin hyvin yksilöllinen. Itse tapahtumilla ei ole niinkään väliä kuin sillä miten yksilö nuo tapahtumat omassa elämässään kokee. Tutkimusotteeni on fenomenologinen, koska tutkin paluumuuttajien kokemuksia, enkä yksistään heidän elämäänsä tai taustaansa ekspatriaattiperheen lapsina tai paluumuuttajina. Empiirisen aineiston hankin lomakehaastattelulla.

4.1 Fenomenologinen tutkimusnäkökulma

Fenomenologiassa tutkitaan ihmisen suhdetta omaan elämäntodellisuuteensa ja tätä suhdetta yritän selvittää. Fenomenologisen tutkimusnäkökulman käytössä voidaan erottaa kaksi tiedon tasoa; ensimmäinen ja toinen aste. Ensimmäisen asteen näkökulma pyrkii hahmotamaan informanttien “laadullisesti erilaiset tavat käsittää ja ymmärtää tutkittavaa asiaa”, tässä tapauksessa paluumuuttoa. Toisessa asteessa tutkija vie tarkastelua syvemmälle ja “pyrkii luomaan tulkintaa ihmisten käsityksistä ja niiden merkityssisällöistä kyseisessä kohdeilmiossa.” (Rissanen 2006). Fenomenologinen tutkimus voidaan mieltää yksittäiseen suuntautuvaksi paikallistuntemukseksi. “Se ei pyri niinkään löytämään universaaleja yleistyksiä kuin ymmärtämään jonkin tutkittavan alueen ihmisten sen hetkistä merkitysmaailmaa...”. (Laine 2010, 29-31) Fenomenologiassa ihmisen suhde maailmaan on intentionaalinen, eli kaikella on oma merkityksensä ihmiselle. “Kun joku ihminen tekee jotain, voimme ymmärtää hänen toimintansa tarkoituksen kysymällä, millaisen merkityksen pohjalta hän toimii.” Kokemus muotoutuu merkitysten mukaan ja merkitykset ovat fenomenologisen tutkimuksen varsinainen kohde. (Laine 2010, 29-31)

Pyrin ymmärtämään tutkimushenkilöiden kokemuksellisuutta ja ajattelun muotoja (Rissanen 2006), joka tässä tapauksessa perustuu kirjoitetun tekstin tulkintaan. Kirjoitetun tekstin tulkinnassa täytyy tehdä tietoista merkitysanalyysia, jolloin voidaan puhua hermeneutiikasta, ymmärtämisen ja tulkinnan teoriasta. Fenomenologisella tutkimuksella on siis hermeneuttinen ulottuvuus, koska siinä on aina mukana tulkinta. (Laine 2010, 31) Hermeneuttisen tulkinnan kohteena ovat ihmisen ilmaisut, sanallisista kehollisiin ilmaisuihin (Laine 2010, 31) ja tässä tutkimuksessa kirjoitetut ilmaisut. Minulla on ennakko-odotuksia informanttien kokemuksiin liittyen, perustuen omiin kokemuksiini. Tiedostan nämä ennakko-odotukset sekä sen, että omakohtaisuus varmasti vaikuttaa tavalla tai toisella siihen miten tulkitseen henkilöiden vastauksia. Uskoisin kuitenkin, että omakohtaisuus voi helpottaa informanttien kokemusmaailman ymmärtämistä. Pyrin kuitenkin kaikin puolin tulkitsemaan vastauksien merkityksiä mahdollisimman autenttisina (Laine 2010, 33).

4.2 Empiirisen aineiston hankinta lomakehaastattelulla

Empiirinen osa tutkimuksestani perustuu lomakehaastatteluun, jonka kysymykset laadin perehtymällä aiempaan tutkimuskirjallisuuteen, sekä omiin kokemuksiini koskien paluumuuttoa ja sopeutumista. Halusin tehdä kyselystä helposti lähestyttävän ja vastaamisen mahdollisimman helpoksi, joten päädyin internetissä täytettävään lomakekyselyyn. Apuna käytin Googlen ohjelmaa, Google Forms. Kyselyssä käytin sekä monivalintakysymyksiä, että avoimia kysymyksiä, joihin vastaaja sai kirjoittaa niin vähän tai niin paljon kuin halusi. Kaikkiin kysymykset olivat kuitenkin ns. pakollisia, eli niihin täytyi vastata edes lyhyesti jotain pystyäkseen lähettämään kyselyn. Tällä tavalla halusin välttää tyhjät vastaukset mutta toisaalta ajattelen, että vastausten pituus kertoo jotain myös vastaajasta ja kiinnostuksesta tutkimusaiheeseen. Monivalintakysymyksiä halusin käyttää myös siksi, että vastaajien mielenkiinto vastaamista kohtaan säilyisi loppuun asti. Erityyppisiä kysymyksiä käyttämällä halusin varmistaa laajemman otannan; kaikki eivät ole kirjoittaja-tyyppisiä vaan haluavat mieluummin vastata rasti ruutuun-menetelmällä, joka taas ei kerro siitä etteivät he olisi kiinnostuneita aiheesta. Osaan kysymyksistä oli parempi käyttää monivalinta vastauksia, koska niihin löytyi valmiita vastausvaihtoehtoja omien kokemuksieni ja lukemani tutkimuksen ja teorian pohjalta. Jokaiseen monivalintakysymykseen laitoin kui-

tenkin myös vaihtoehdon “muu”, johon vastaaja sai halutessaan lisätä vaihtoehdon, jota ei löytynyt valmiista vastauksista. Aineiston analyysissä monivalintakysymykset antoivat hyvän yleiskuvan vastaajista liittyen tiettyyn teemaan, kun taas avoimet kysymykset syväluotaavia vastauksia, vastaajasta riippuen.

Halusin pitää kysymysten määrän maltillisena ja lopulliseen kyselyyn päätyi 16 kysymystä (ks. Liite 1), sisältäen kolme vastaajien taustoja määrittäviä demografisia kysymyksiä (sukupuoli, ikä, vanhempien suomalaisuus). Kyselyn rakenne on kronologinen, menneestä tulevaisuuteen; ekspatriaattilapsuudesta paluumuuttoon ja tämän hetkisen elämäntilanteen kautta mahdolliseen tulevaisuuteen ulkomailla. Mielestäni tämä oli luonnollinen tapa lähestyä tutkimushenkilöiden kokemuksia. Minulla oli myös toiveena, että vastaajat mahdollisesti pystyisivät refleктоimaan paremmin omia tuntemuksiaan liittyen paluumuuttoon ja sopeutumiseen, muistellessaan ensin lapsuuden kokemuksiaan ulkomailla. Tämän vuoksi aineistosta nousi esiin myös narratiivisia ja jopa elämäkerrallisia puolia, vaikkakin osa vastaajista vastasi hyvin suppeasti, eikä varsinaisesta kerronnasta tai kertomuksesta voi heidän kohdallaan puhua.

Tutkimusotokseni keräsin kolmen valmiiksi valitsemani Facebook-ryhmän kautta, sekä niin sanottua lumipallotekniikkaa (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka, 2006) käyttäen, pyytäessäni ryhmien jäseniä levittämään kyselyä eteenpäin kriteerit täyttävälle henkilölle. Tästä syystä en voi olla varma ovatko vastaajani näiden kolmen ryhmän jäseniä. Kolme ryhmää, joista tai joiden kautta ajattelin löytäväni sopivia ja kiinnostuneita vastaajia kyselyyn olivat Paluumuuttajat, Intercultural Teacher Education, sekä Finland IESAF (International English Speakers' Association of Finland). Tutkimusotokseni on siis kvalitatiiviselle tutkimukselle tyypillinen harkinnanvarainen otanta tai näyte (Eskola & Suoranta 1998, 15). Nämä kolme ryhmää valikoituivat alun perin sen perusteella mihin ryhmiin itse kuulun tai voisin kuulua, koska täytän itsekin etsimäni tutkittavan henkilön kriteerit. Kaikki kolme ryhmää ovat suljettuja ryhmiä, joiden jäseneksi vaaditaan ryhmän ylläpitäjän tai perustajan suostumus. Nimensä mukaan Paluumuuttajat-ryhmä on suomenkielinen vertaisryhmä, suomeen ulkomailta palaaville suomalaisille. Ryhmän jäseniin kuuluu reilu 700 eri ikäistä ja eri syistä ulkomailla asunutta, yhä asuvaa tai uudelleen asuvaa suomalaisia. Intercultural Teacher Education-ryhmä on alumni ryhmä Oulun Yliopiston interkulttuurista ITE-opettajankoulutusta opiskelleille ja ryhmässä on 450 jäsentä. IESAF-ryhmä on niin sanottu vertaistukiryhmä Suomessa asuville englantia puhuville kansainvälisille henkilöille. Ryh-

mään kuuluu yli 8800 henkilöä ja on saman nimisen järjestön alainen. Etsin tutkittavia henkilöitä seuraavalla saatteella, jonka julkaisin edellä mainituissa Facebook-ryhmissä.

Hei! Tarvitsen apua pro gradu -tutkielmaani. Etsin suomalaisia, aikuisia (yli 20-vuotiaita) henkilöitä, jotka ovat asuneet lapsena tai nuorena ulkomailla vanhempien työn vuoksi (ekspatriaatteina) ja jotka asuvat tällä hetkellä Suomessa. Jos täytät yllä olevat kriteerit, toivoisin, että täyttäisit kyselyni. Aikaa kyselyn täyttämiseen kuuluu noin 15 minuuttia.

Tämän lisäksi saatteen alla oli linkki kyselyyn, oma sähköpostiosoitteeni, sekä pyyntö tai lupa jakaa viestiä eteenpäin. Julkaisin tämän saatteen myös englanniksi, jossa oli myös linkki englanninkieliseen kyselyyn (Liite 3). Tässä saatteessa näkyy tutkimusotoksen rajaus, jota määrittävät suomalaisuus, ikä, ekspatriaattilapsuus, sekä Suomi tämän hetkisenä asuinpaikkana.

Suomalaisuuden määritelmä oli haastavinta ja sitä myös perustelin keskustelussa, jota kävin yhden ryhmän jäsenen kanssa. Hän halusi tietää, määrittelenkö saatteessa mainitsemani suomalaisuuden, etnisyyden vai kansalaisuuden perusteella? Tai voiko Suomen kansalaisuuden saanut maahanmuuttaja, kaksoiskansalaisuuden omaava tai vaikkapa suomenruotsalainen osallistua tutkimukseen? Vastasin, että tässä tapauksessa ekspatriaatti-taustalla on enemmän merkitystä, kuin suomalaisuudella, mutta vastaajien vanhempien kansalaisuus ja tässä tapauksessa vanhempien Suomen kansalaisuus on se, miten haluan tutkimusta rajata. Vanhempien suomalaisuutta on tietysti yhtä lailla vaikea määrittää ja siitä syystä päätin rajata kansalaisuuden määritelmän, sillä onko vanhemmilla Suomen passi, “*parent’s passport culture*”, kuten Pollock ja Van Reken asian ilmaisivat. (Pollock & Van Reken 2009, 22). Kyselyn vastaajia en voinut määrittää suomalaisiksi passin perusteella, koska ulkomailla syntyneet ja siitä syystä muun kuin Suomen passin omistavat voivat silti olla ekspatriaattiperheiden lapsia. En halunnut vielä tässä vaiheessa rajata pois mahdollisia kahden kulttuurin perheiden lapsia, joissa siis vain toisella vanhemmista on Suomen passi, mutta päätin katsoa tilanteen mukaan soveltuvatko he lopulliseen analyysiin.

Suomalaisuuden jälkeen seuraava kyselyn vastaajia määrittävä tekijä on ikä. Halusin aikuisia vastaajia muutamasta eri syystä. Ensimmäinen syy on tapani hankkia aineisto kirjallise-

na nettikyselynä, joka rajaisi automaattisesti pois lapset, jotka eivät osaa vielä itse kirjoittaa tai käyttää internetiä ja tietokonetta vastaamiseen. Toiseksi, halusin aikuisia vastaajia, koska ajattelen heillä olevan paremmat valmiudet reflektoida omia kokemuksiaan paluumuutosta ja ulkomaan kokemuksista. Määritin aikuisuuden iäksi yli 20-vuotta, koska tähän ikään mennessä ihminen on yleensä itsenäistynyt vanhemmistaan. Yli 20-vuotias aikuinen yleensä päättää itsenäisesti missä asuu, joka on tutkimukseni kannalta merkittävää, koska haluan selvittää miksi nämä henkilöt ovat palanneet ja jääneet Suomeen. Yläikärajaa en halunnut saateeseen määrittää.

Kolmas joukkoa rajaava tekijä oli ekspatriaattilapsuus, jota halusin selventää kirjoittamalla saateeseen “asuneet lapsena tai nuorena ulkomailla vanhempien työn vuoksi”. Tämä myös varmistaa sen, etteivät aikuisena ulkomaille muuttaneet ekspatriaatit osallistuisi tutkimukseen, koska he eivät ole se joukko jota etsin. Vaikka keskeinen aihe tutkimuksessa on kolmannen kulttuurin lapsuuden kokemukset, en halunnut kuitenkaan käyttää termiä kolmannen kulttuurin lapsi tai kolmannen kulttuurin aikuinen. Se olisi mahdollisesti rajannut ulos sellaisia henkilöitä, jotka eivät ole tietoisia kolmannen kulttuurin käsitteestä. En myöskään olisi voinut selittää saatteessa, jonka on tarkoitus olla selkeä ja lyhyt, mitä kolmannella kulttuurilla tarkoitetaan, sillä termi on niin monisyinen. Päädyin käyttämään termiä ekspatriaatti, koska se on kutakuinkin tunnettu termi, ainakin ekspatriaattipiireissä.

Viimeisenä kriteerinä saatteessa halusin tuoda esille paluumuuttajuuden. En halunnut kuitenkaan kirjoittaa saateeseen suoraan “paluumuuttaja”, koska jotkut vastaajista ovat saattaneet palata ja lähteä taas uudelleen useamman kerran. Halusin myös tuoda esille sen, että henkilön tulisi asua vastaushetkellä Suomessa, onhan yksi tutkimukseni tavoitteista selvittää syitä Suomeen jäämisen taustalla. Koin tutkimukseni kannalta tärkeäksi sen, että vastaajat asuvat vastaus hetkellä Suomessa, jotta he olisivat mahdollisimman lähellä paluumuuttoon liittyviä kokemuksia ja ympäristöä. Näin varmistin myös sen, että vastaajat ovat paluumuuttajia. Halusin myös selvittää näkevätkö vastaajat tulevaisuutensa Suomessa vai haluavatko he lähteä vielä maailmalle, jolloin on tärkeää, että vastaajat asuvat tällä hetkellä Suomessa.

Saatteen julkaisemisen jälkeen sain hyvin pian vastauksia kyselyyn ja Facebook-ryhmät osoittautuivat hyvin otolliseksi tavaksi löytää sopivia vastaajia. Noin viikon jälkeen olin saanut vastauksia 25, joista kaksi englanniksi. Yhdistin sekä suomen- että englanninkieliset vastaukset ja syötin vastaukset Excel-taulukko-ohjelmaan. Numeroin informantit jakamalla

heidät mies- ja naisvastaajiin (N1, M1, jne.). Analyysin helpottamiseksi numeroin myös monivalintakysymysten vastaukset, esimerkiksi vanhempien kansalaisuuden, 1=toisella vanhemmista on Suomen passi, 2=molemmilla vanhemmista on Suomen passi, 0=ei kummallakaan. Numerokoodaus ja taulukointi helpottavat aineiston käsittelyä sekä mahdollistaa sen esittämisen tarvittaessa diagrammeina, niiltä osin kuin kyselyn vastaukset ovat koodattavissa numeromuotoon. Avoimet kirjalliset vastaukset tematisoin ja tyypittelin, eli ryhmittelin aineiston teemoittain (Eskola 2010, 193) ja käytin analyysivaiheessa perinteistä värikoodausta teemojen etsimiseen ja tyypittelyyn. Nostin aineistosta esiin neljä teemaa, jotka ovat paluumuutto ja kolmannen kulttuurin identiteetti, sopeutuminen ja erilaisuuden tunteminen, kieli ja kulttuuri sekä kaukokaipuu ja tulevaisuus ulkomailla.

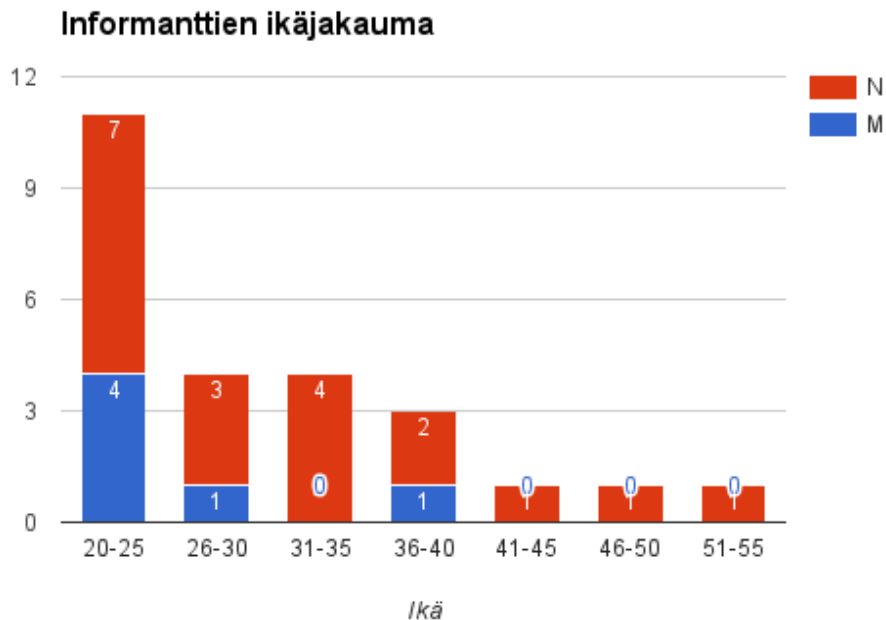
5 Kyselyn tulokset ja aineiston analyysi

Tässä tutkimuksessa etsin vastauksia kysymyksiin aikuisten ekspatriaattiperheiden lasten kolmannen kulttuurin identiteettiin liittyen. Ovatko he palanneet Suomeen jäädäkseen vai haluavatko vielä maailmalle? Halusin selvittää, millaisia kolmannen kulttuurin identiteetin piirteitä tutkimushenkilöistä nousee esiin. Etsin vastauksia myös heidän sopeutumiseensa paluumuuton jälkeen, kuinka he ovat sopeutuneet ja ovatko he kokeneet erilaisuutta? Kuinka kieli ja kulttuurierot ovat vaikuttaneet heidän kokemuksiinsa sopeutumisesta? Tässä luvussa esitän aineistoni antamia vastauksia tutkimuskysymyksiin. Aloitan kuvaamalla lyhyesti tutkimukseeni osallistuneiden joukkoa. Esittelen sitten varsinaiset tutkimustuloksetni aiemmin mainitsemieni neljän teema-alueen muodossa, jotka ovat 1) paluumuutto ja kolmannen kulttuurin identiteetti, 2) sopeutuminen ja erilaisuuden tunteminen, 3) kieli ja kulttuuri, sekä 4) kaukokaipuu ja tulevaisuus. Lopuksi keskustelen vielä tutkimuksen luotettavuudesta ennen tulosten yhteenvetoa pohdintaluvussa. Kysely kokonaisuudessaan löytyy liitteenä, sekä suomeksi (Liite 1), että englanniksi (Liite 2).

5.1 Tutkimushenkilöt

Kyselyyn vastasi 25 henkilöä, joista 19 (76%) on naisia ja 6 (24%) miehiä. Ikähaitari vastaajien kesken on 20-52 vuotta ja vastaajien keski-ikä on 26 vuotta (Kuvio 3). Suurimmalla osalla (88%) vastaajista molemmat vanhemmat olivat suomalaisia ja kolmella vastaajista toinen vanhemmista oli suomalainen. Vastaajien joukko on melko homogeeninen mutta vastaukset hyvinkin heterogeenisiä. Vastaajista suurin osa (84%) oli asunut Suomen ulkopuolella yli kaksi vuotta ja kaikkien vastaajien keskiarvo on noin kuusi vuotta ulkomailla. Lyhin ulkomailla vietetty aika oli puolitoista vuotta ja pisin kaksikymmentäseitsemän vuotta. Viisitoista vastaajaa oli palannut Suomeen alle kahdeksantoistavuotiaana, nuorimmillaan neljävuotiaana. Aikuisiällä, yli kahdeksantoista vuotiaana Suomeen oli muuttanut kahdeksan vastaajaa. Keskimäärin paluusta oli kulunut aikaa kolmetoista vuotta, mutta osa vastaajista oli ehtinyt jo asua itsenäisesti ulkomailla ja oli palannut uudestaan Suomeen. Vastaajien taustatiedot koskien paluuta ovat esillä Taulukossa 1 (Liite 4). Yhden vastaajan kohdalla tietoa paluuvuosista tai iästä ei ollut saatavilla. Hän vastasi, että on palannut ta-

kaisin aikuisena. Toisen vastaajan kohdalla en löytänyt tietoa siitä, kuinka kauan aikaa hänen paluustaan on kulunut. Nämä kohdat olen jättänyt taulukossa tyhjäksi.

Kuvio 3: Informanttien ikäjakauma

5.2 Teema 1: Paluu ja kolmannen kulttuurin identiteetti

Osa vastaajista oli palannut Suomeen useammin kuin kerran, joten selkeyden vuoksi keskityn tässä viimeisimpään paluumuuttoon. Paluuseen liittyvät kysymykset kyselyssä olivat: 5. *Kerro omin sanoin paluustasi takaisin Suomeen (minkä ikäisenä ja missä elämäntilanteessa)* ja 8. *Mitkä ovat ne asiat jotka ovat vaikuttaneet siihen, että asut tällä hetkellä Suomessa?*

Suomeen opiskelemaan toiselle asteelle oli muuttanut seitsemän vastaajaa, ja koulutus muutenkin oli toistuva teema vastauksissa. Osa mainitsi hakeneensa muualla opiskelemaan, mutta Suomen ilmainen yliopisto-opiskelu sai muuttamaan tai jäämään Suomeen. Syitä Suomessa asumiselle oli useita, mutta yhdeksäntoista vastaajaa mainitsi ihmissuhteet, joko suvun, perheen, parisuhteen, tukiverkoston tai ystävät. Muita syitä, edellä mainitun

opiskelun lisäksi, olivat työ, sosiaaliturva tai muuten hyvät asuinolosuhteet (puhtaus, terveydenhuolto, hyvinvointivaltio), luonto, suomen kieli, kulttuuri ja ikävä tai halu kiinnittyä Suomeen.

Viisi vastaajista kommentoi paluumuuttoa negatiiviseen sävyyn. Kaksi vastaajaa kirjoitti kriisistä paluuseen liittyen, joista toinen sanoi tunteneensa paluun jälkeen, *ettei kukaan ymmärtänyt minua. Minulla oli pitkään identiteetikriisi, sillä en oikein tiennyt mikä tai kuka olen* (N2). Hän myös kirjoitti lapsuuden perheen tärkeydestä tässä yhteydessä, koska tuntee että *kotona (lapsuuden perhe) häntä ymmärretään paremmin kuin muualla*. Vastaaja N19 kirjoitti: *Paluumuutto, näin 14 vuoden jälkeen pohdittuani, oli elämäni vaikeinta aikaa. Elämäni muuttui täysin ja minulla oli vaikeuksia hyvin pitkään sopeutua Suomeen. Yksi vastaajista kirjoitti, että palattuakaan kaipasi takaisin ulkomaille, vaikka oli siellä ollessa halunnut takaisin tuttujen kavereiden ja systeemien luo* (N11). Toinen kertoi, että *Muutto tunnekokemuksena tuntui todella vahvalta ja dramaattiselta sen ikäisenä, tuskin se enää aikuisena samalla tavalla vavisuttaisi. Toisaalta perheen kanssa muuttamisessa on myös se elementti, että on muiden vietävissä, eikä ole tehnyt itse päätöstä muuttamisesta tai jäämisestä. Se varmasti lisää tunnetaakkaa*. (N3) Kaikki vastaajat eivät kuitenkaan kertoneet paluumuuton olleen erityisen vaikea. Voi myös olla, että kaikki heistä eivät muista paluumuuttoa. Osan kokemukset paluusta olivat positiivisia ja he olivat hyvin tyytyväisiä nykyiseen tilanteeseensa. Diasporan ja digitalisaation myötä paluumuutto voidaan kokea nykyisin helpompana kuin ennen (ks. Manninen 2017) eikä paluumuuttajalle välttämättä synny identiteetikriisiä tai edes kulttuurisokkia.

Vastaajien lapsuuden perhe oli hyvin monessa vastauksessa keskeisessä asemassa, kuin myös tarkasteltaessa syitä Suomessa asumiselle tai Suomeen jäämiselle. Perhe vaikutti monen kohdalla positiivisesti paluumuuton kokemuksiin ja se oli monella myös ainakin osatekijä siihen miksi he olivat tällä hetkellä Suomessa. Osalla vastaajista perhe oli yhä ulkomailla, joka saattoi taas vaikuttaa lähtöhaluihin. Kuten teoriaosiossa aiemmin mainitsin, ekspatriaattiperheen emotionaalinen yhteys on usein vahvempi ulkomailla asuttaessa kuin ”kotimaassa”, koska ulkomaankokemukset lähentävät perheitä. Myös tämän kyselyn tulokset vahvistavat tätä väitettä. Toinen useasti mainittu ja hyvin käytännönläheinen syy Suomessa asumiselle tai Suomeen jäämiselle oli korkeatasoinen, ja ennen kaikkea ilmainen koulutus. Suurin osa vastaajista oli kouluttautunut Suomessa, vaikka osa oli harkinnut opiskelua, ja jopa hakenut opiskelupaikkaa ulkomailta. Suomesta löytynyt työpaikka tai uramahdollisuudet olivat osalla vastaajista syy, joka piti heidät Suomessa. Yksi vastaaja

mainitsi syyksi emotionaalisen halun kiinnittyä tai juurtua Suomeen, mutta muuten syyt olivat pääasiassa sosiokulttuurisia, johon lukeutuvat myös vastaukset liittyen hyvinvointivaltioon, luontoon tai muuten Suomeen hyvänä paikkana elää.

Kolmannen kulttuurin lapsen identiteettiin liittyviä teemoja, kuten esimerkiksi erilaisuuden ja juurettomuuden tunne, nousi esiin vastauksista lähes kaikkien kohdalla. Yksi vastaaja mainitsi olevansa kolmannen kulttuurin lapsi ja oli selvästi tietoinen ilmiöstä: *Olen maailmankansalainen... ...Olen Third Culture Kid, kolmannen kulttuurin kasvatti.* (N7). Selvästi ulkomailla vietetty aika ei ole tässä suhteessa merkittävä tekijä. Vastaaja N6 on asunut vain puolitoista vuotta ulkomailla ja palasi Suomeen viisivuotiaana, jonka jälkeen vietti vuoden ulkomailla ilman vanhempiaan. Silti hän muun muassa sanoi kokevansa juurettomuutta, tunsii erilaisuutta ja että hänellä on avara maailmankuva ja hän halusi tulevaisuudessa muuttaa ulkomaille. Hänen kohdallaan kolmannen kulttuurin identiteettiin on mahdollisesti vaikuttanut perhetausta ja kotikasvatus, sekä kulttuurinen ympäristö sen myötä, eikä niinkään lapsena ulkomailla vietetty aika.

Kyselyn aineistosta nousi esiin ennalta arvattaviakin tuloksia kolmannen kulttuurin lapsuuteen, sekä Suomeen paluuseen liittyen, mutta myös yllättävämpiä tuloksia. Suurimmasta osasta vastauksia löysin kolmannen kulttuurin identiteetin piirteitä, kuten juurettomuuden tai erilaisuuden tunnetta, piilomaahanmuuttajuuden kokemuksia, halua nähdä maailmaa mutta myös halua juurtua, halua hakeutua monikulttuuriseen seuraan tai ihmisten seuraan, joilla on samankaltainen tausta tai ikävää ja kaukokaipuuta. Kolmannen kulttuurin identiteetillä viitataan aiemmin mainitsemani David Pollockin kolmannen kulttuurin lapsen kuvaukseen sekä profiliin (luku 3.3). Nämä kolmannen kulttuurin lapsen identiteettiä kuvaavat moninaiset seikat yhdistettynä vastaajien kertomuksiin taustastaan ja paluumuutosta antavat mielestäni riittävästi informaatiota suurimman osan kohdalla väittää, että heillä on kolmannen kulttuurin lapsen identiteetti tai sen piirteitä. Joku vastaajista myös kirjoitti olevansa kolmannen kulttuurin lapsi ja toinen tuntevensa juurettomuutta. Osan kohdalla asia ei kuitenkaan ollut näin selkeä.

Kaikista vastaajista ei kyselyn tuloksissa noussut esiin kolmannen kulttuurin identiteetin piirteitä, mutta se ei välttämättä tarkoita, etteikö heillä olisi kolmannen kulttuurin lapsen identiteettiä. Vaikka pyrin kysymyksillä selvittämään vastaajien kolmannen kulttuurin identiteettiä, ei kysely-muotoinen tutkimus riitä selvittämään kaikkien vastaajien kohdalla heidän kolmannen kulttuurin taustaansa tai sitä identifioivatko he itsensä kolmannen kult-

tuurin lapsiksi. Jotkut vastaajat taas kertoivat omaehtoisesti taustastaan, sekä tuntemuksistaan hyvin avoimesti, jolloin selkeitä kolmannen kulttuurin identiteetin piirteitä nousi esiin. Tässä kyselyssä oli kyse vastaajien omasta halusta avautua tai olla avautumatta omista kokemuksistaan ja kirjoittaa niistä. Joidenkin vastaajien kohdalla ei näiden vastausten perusteella kolmannen kulttuurin piirteitä ilmennyt. Voi myös hyvin olla, että näillä nimenomaisilla vastaajilla ei kolmannen kulttuurin identiteettiä olekaan. Lapsuuden ulkomaankokemukset eivät kuitenkaan ole tae kolmannen kulttuurin identiteetistä. Osa oli viettänyt lyhyen ajan lapsena ulkomailla ja he olivat myös palanneet takaisin nuorena. Voi olla, että osalle ei ulkomaan kokemuksen aikana ehdi muodostua kolmannen kulttuurin identiteettiä, eteenkin jos lapsi ei esimerkiksi käy koulua ulkomailla tai elää muuten omassa ”perhekuplassaan” (Warinowski 2012, 67, 113) olematta varsinaisesti yhteydessä muihin ekspatriaatteihin tai paikalliseen väestöön. Osa taas saattaa kokea sopeutumisvaikeuksia ulkomailla ja ehkä vain odottaa paluumuuttoa takaisin Suomeen. Kokemukset voivat silti muokata heidän identiteettiään niin, että he saattavat tuntea itsensä jollain tapaa erilaiseksi kuin suomalaiset, joilla ei ole kokemuksia ulkomailla asumisesta. On myös mahdollista, että tässä vastaajajoukossa oli myös niitä jotka ovat jo sopeutuneet niin hyvin takaisin Suomeen ja suomalaiseen yhteiskuntaan, etteivät tunne enää olevansa kulttuurisesti marginaalisia (Schaetti 1996), jos ovat koskaan tunteneetkaan.

5.3 Teema 2: Sopeutuminen ja erilaisuuden tunteminen

Sopeutumiseen ja erilaisuuden tuntemiseen liittyviä kysymyksiä oli kyselyssä 9. *Tunnetko olevasi sopeutunut Suomeen, suomalaiseen yhteiskuntaan, kulttuuriin ja identiteettiin?*, 10. *Onko asioita jotka ovat helpottaneet sopeutumistasi takaisin Suomeen?*, 11. *Onko asioita jotka ovat vaikeuttaneet sopeutumistasi takaisin Suomeen?* ja 12. *Asteikolla 1-5, tunnetko olevasi jollain tapaa erilainen kuin suomalaiset, jotka eivät ole asuneet ulkomailla?* Jokaisen kysymyksen kohdalla pyysin myös perustelemaan miksi tai miksi ei ja kertomaan halutessaan lisää (kysymykseen 12).

Kysymyksen asettelussa en halunnut perustella sen kummemmin mitä sopeutumisella tässä yhteydessä tarkoitan, vaikka mainitsinkin yhteiskunnan, kulttuurin ja identiteetin. Halusin, että kysymys herättää ajatuksia ja että vastaajat ajattelevat sopeutumista mahdollisimman laajasti. Vastauksista ilmeni, että suurin osa ajatteli sopeutumista sosiokulttuuriseksi so-

peutumiseksi ja vain yksi vastaaja oli ajatellut sopeutumista psykologisena sopeutumisena (Warinowski 2012, 41.) Neljä vastaajaa mainitsi erikseen myös fyysisen ympäristön (ilmasto tai sää) sopeutumiseen negatiivisesti vaikuttavana tekijänä. Suurin osa mainitsi myös kulttuuri-identiteettiin liittyviä seikkoja, kuten suomalaisuus tai suomen kieli, sopeutumiseen liittyen. Suuri osa koki suomalaisuuden ja suomen kielen taidon vaikuttaneen sopeutumiseen positiivisesti. Neljätoista vastaajaa kertoi sopeutuneensa Suomeen hyvin, viisi melko hyvin tai suurimmaksi osaksi ja kuusi ei ollenkaan tai huonosti. Merkillepantavaa on se, että vastaajat jotka sanoivat sopeutuneensa Suomeen, tunsivat silti olevansa melko erilaisia muihin suomalaisiin nähden. Yhteys sopeutumisella ja erilaisuuden tuntemisella oli niillä, jotka valitsivat kysymykseen 12. vaihtoehdon 5/5 (tunnen olevani täysin erilainen kuin muut suomalaiset). He kaikki myös vastasivat, etteivät ole sopeutuneet.

Sopeutumista helpottaneita asioita oli useita (kysymys 10), mutta joukosta löytyi myös yhtäläisyyksiä. Kolmetoista vastaajaa, eli noin puolet (52%) mainitsi sopeutumista helpottaneen sosiaaliset kontaktit kuten ystävät, puoliso tai opiskelukaverit, joilla on samanlainen tausta: *Muihin ulkomaalaisiin/ulkomailla asuneisiin tutustuminen. Samankaltaisista kokemuksista on muodostunut hyvä lähtökohta ystävyysluomiselle* (N4). Eräs vastaaja mainitsi Finnish Body Foreign Soul -leirit, joista on saanut paljon vertaistukea: *olen tutustunut ihaniin ihmisiin jotka ovat kokeneet samaa kuin minä ja tietyllä tavalla se että tietää että on muitakin jotka käyvät läpi samoja asioita, auttaa sopeutumisessa* (N7). Jotkut vastaajista kokivat suomalaisiin tutustumisen vaikeaksi, kuten vastaaja N5: *Vietän kyllä pääosin aikaa expattien kanssa. Mielestäni aluksi oli todella vaikeaa tutustua suomalaisiin* (N5). Yksitoista vastaajaa (44%) kertoi perheen auttaneen sopeutumisessa. Muita mainittuja tekijöitä olivat suomen kielen taito (20%), työ tai opiskelut (20%), lapsuudessa vietetyt kesät Suomessa. Myös oma asenne, aika ja nuori ikä muuttaessa sekä suomalaisuus ja siihen liittyen ulkonäkö koettiin sopeutumista helpottaneiksi asioiksi: *Minua ei erota väkijoukosta. Se on osiltaan helpottanut sopeutumistani* (N19).

Sopeutumista vaikeuttaneissa syissä mainittiin usein suomalaisten asenne, joko ihmisten yleisenä melankolisuuutena tai negatiivisuutena. *Kylmä sää. Kylmät ihmiset.* (N9) tai paluumuuttajaa kohtaan, kuten vastaajan N19 tapauksessa: *Suomessa muiden ihmisten ennakkoluulot ja oletukset (ja kateus) minusta, kun kuulivat, että olen asunut ulkomailla. Oletus siitä, että olen ylpeä tai itseäni täynnä vain koska olen asunut lapsuuden ulkomailla* (N19). Vastaaja N2 puolestaan kirjoitti suomalaisten asenteista: *Joskus muut ihmiset ovat vähätelleet kokemuksiani, mikä on tuntunut erittäin pahalta.* (N2) Osa mainitsi erilaisu-

den vaikeuttaneen sopeutumista, kuten vastaaja N11, joka taustansa vuoksi jätettiin koulussa porukan ulkopuolelle. *Koin myös itse, että ajattelin eri tavalla monista asioista.* (N11) Myös vastaaja N7 mainitsi erilaisuuden tunteen, sekä piilomaahanmuuttajuuden: *...näytän melko tyypilliseltä suomalaiselta, joten tietysti kaikki olettavat että olen suomalainen ja ajattelen kuin suomalainen, mutta kuitenkin olen jotain muuta. He olettavat että käyttäydyn kuin he, mutta en käyttäydykään...* (N7). Eräs vastaaja (N5) mainitsi kiusaamisen (koulussa) vaikeuttaneen sopeutumista, mutta sen johtuen erilaisuudesta, eikä suoranaisesti ulkomailla asumisesta. Vastaaja N2 koki ulkopuolisuuden tunnetta, jonka koki edelleen vaikeuttavan sopeutumista: *jatkuva ulkopuolisuuden tunne ahdistaa.* (N2). Suomen kielen tai ihmisten asenteen kielen osaamattomuuteen liittyen mainitsi kolme vastaajaa. Yksi heistä oli vastaaja N17, joka koki ongelmalliseksi suomalaisten asenteen hänen kielitaitoaan kohtaan: *The attitude I get from some people about learning Finnish.* (N17) Hänen äidinkielenä on ruotsi, mutta hän kokee samanlaista asennetta myös ruotsinkielisten suomalaisten puolelta. Muita sopeutumista vaikeuttaneita asioita jotka mainittiin olivat, suru ja ikävä entiseen asuinmaahan.

Merkittävimpään tulokseen kuuluu myös se, että suurin osa vastaajista (76%) vastasi vaihtoehdon 4, tuntevansa itsensä melko erilaiseksi kuin kantasuomalaiset, kysymykseen 12. *Tunnetko olevasi jollain tapaa erilainen kuin suomalaiset jotka eivät ole asuneet ulkomaila?*, vaihtoehdoista 1-5 (1=en tunne olevani yhtään erilainen, 5=tunnen olevani täysin erilainen kuin muut suomalaiset). Yksi vastaaja (M2) valitsi vaihtoehdon 1, en tunne olevani yhtään erilainen kuin muut suomalaiset. Hän vastasi myös kotiutuneensa Suomeen hyvin, koska ulkomailla asumisesta on kulunut jo monta vuotta ja koska hän on suurimman osan elämästään asunut Suomessa ja ulkomailla vain kaksi vuotta. Hän oli palannut Suomeen jo 10-vuotiaana, eikä ollut asunut ulkomailla sen jälkeen myöskään ilman vanhempiaan. Tässä vastaajassa ei myöskään kyselyn perusteella ilmennyt muita aiemmin mainittuja kolmannen kulttuurin lapselle ominaisia piirteitä. Hän ei kaivannut monikulttuurisia kontakteja elämäänsä, eikä erityisemmin ollut kaivannut tai suunnitellut muuttoa ulkomaille, mutta *Eläkepäivillä haluaisin kesät asua jossakin lämpimässä.* (M2)

Kolme vastaajaa koki itsensä “täysin erilaiseksi kuin muut suomalaiset”. Yhteisiä selittäviä syitä tähän löytyi vähän, mutta kaikki kolme vastasivat hyvin jyrkästi, etteivät olleet sopeutuneet Suomeen, *Enhän mä koskaan sopeudu tänne.* (M5). Hän oli asunut 6 vuotta pois Suomesta, 10-12-vuotiaana ja toistamiseen 15-19-vuotiaana. Hän vastasi paluumuuton 19-vuotiaana olleen vaikea ilman tukiverkkoa tai apua paluumuuton käsittelyssä, *Ei ollut ke-*

tään täällä kun perhe oli ulkomailla. (M5) ja “kriisiytyneensä”. Vastajilla N15 ja N18 oli vaikeuksia Suomen kielen kanssa, jotka sanoivat vaikeuttavan sopeutumista tavalla tai toisella. Toisella heistä oli myös kaksoiskansalaisuus ja vain toinen vanhemmista suomalainen, kun taas toinen oli muuttanut vasta 32-vuotiaana Suomeen asuttuaan siihen asti ulkomailla.

Monet vastaajista, jotka perustelivat erilaisuuden tuntemustaan, mainitsivat kokevansa itsensä avarakatseisemmaksi ja suvaitsevammaksi kuin suomalaiset, jotka eivät ole asuneet Suomen ulkopuolella. Samaan tematiikkaan kuuluivat myös ennakkoluulottomuus, erilainen katsomus ja ymmärrys maailmaa kohtaan. Yksi vastaaja perusteli erilaisuuden tuntemustaan kielitaidolla: *Kielitaustalta etenkin koen olevani erilainen, opin englannin helposti ja osaan sitä edelleen erinomaisen hyvin.* (N10).

Oletin erilaisuuden kokemisen vaikuttavan sopeutumiseen negatiivisesti ja sopeutumiseen liittyvien vaikeuksien vaikuttavan haluun lähteä positiivisesti. Suurin osa tunsikin kuitenkin myös erilaisuutta valtaväestöön verrattuna, joten erilaisuuden tuntemisella ja sopeutumisella ei ollut niin vahvaa yhteyttä kuin alun perin oletin. Vastauksista nousi sopeutumisen kannalta esiin kotikulttuurin säilymisen merkitys; moni vastaaja mainitsi, että ulkomailla ollessa suomea puhuttiin kotona ja suomalainen kulttuuri pyrittiin säilyttämään. Erilaisuuden tuntemiseen vaikutti erilainen maailmankuva ja tapa ajatella, joka selvästi juonsi juurensa lapsuuden monikulttuurisiin kokemuksiin.

5.4 Teema 3: Kieli ja kulttuuri

Kielen ja kulttuurin teemaan määritin suoraan kuuluvaksi kaksi kysymystä, vaikka monet muut kysymykset ja vastaukset liittyvät myös kieleen ja kulttuuriin. Kysymys 13 liittyy kieleen, *käytätkö arjessasi muuta kuin suomen kieltä?* Kaikki kaksikymmentäviisi vastaajaa käyttivät englantia ainakin jossain määrin arjessaan ja iso osa (80%) päivittäin töissä, opiskeluissa tai ystävien tai puolison kanssa. Kuusi vastaajaa mainitsi lisäksi toisen kielen englannin (ja suomen) lisäksi, jota käyttää päivittäin. Toinen kysymys tämän teeman alla on kysymys 14, *onko sinulla säännöllisiä monikulttuurisia/kansainvälisiä sosiaalisia kontakteja?* Tällä kysymyksellä halusin osittain selvittää vastaajien monikulttuurista taustaa ja sen säilymistä tai ylläpitoa Suomessa, sekä monikulttuuristen ihmisten pariin hakeutumis-

ta. Monikulttuurisella tai kansainvälisellä tarkoitan tässä tapauksessa muita kuin kansuomalaisia. Tämä oli monivalintakysymys, jonka vastausvaihtoehdot ovat a) työ, b) opiskelu, c) järjestötoiminta, d) sosiaalinen media, e) parisuhde/perhe, f) ystävät, g) ei ole ollenkaan, mutta haluaisin että olisi, h) ei ole ollenkaan, eikä kaipaa sitä, sekä i) muu.

Suurin osa (80%) vastaajista käytti sosiaalista mediaa välineenä ollakseen yhteydessä monikulttuurisiin kontakteihin, mikä kertoo mahdollisesti siitä, että suurin osa haluaa ylläpitää sosiaalisia suhteita ulkomaille. Isolla osalla (76%) on monikulttuurisia ystäviä, joihin he ovat säännöllisesti yhteydessä. Viisitoista vastaajaa (60%) sanoi olevansa säännöllisesti sosiaalisessa kanssakäymisessä muiden kuin suomalaisten kanssa työn tai opiskelun puolesta. Yksi merkittävä ryhmä on järjestötoiminnan kautta monikulttuurisessa kanssakäymisessä olevat, joita on yhdeksän vastaajista. Tämä ryhmä ei ole määrällisesti merkittävä, mutta kertoo mielestäni siitä, että vastaaja on hakeutunut nimenomaan monikulttuurisuuden piiriin järjestötoiminnan kautta. Ainoastaan yksi vastaaja sanoi, ettei hänellä ole ollenkaan monikulttuurisia kontakteja, eikä hän kaipaa niitä. Yhdellä vastaajalla oli ainoastaan sosiaalisen median kautta kontakteja, ja hän lisäsi: *Ei häittäisi jos olisi kv ystäviä täällä Suomessa.* (N9).

Kielen ja kulttuurin tematiikkaa tuli esille jo aiemmissa vastauksissa kysymyksiin, jotka käsittelivät paluumuuttoa (kysymys 8) ja sopeutumista (kysymykset 9-12). Vastaajat ilmaisivat kieleen ja kulttuuriin liittyviä teemoja osassa vastauksista, liittyen paluuseen tai ulkomaan kokemuksiin: *En osannut paljon englantia kouluun mennessä, mutta osasin kuitenkin* [kieli 1] *kuin äidinkieltäni, ja joka luokassa oli paikallinen apuopettaja, joten englannin oppiminen kävi melko nopeasti... ..en osannut paikallista kieltä* [kieli 2], *joten kommunikointi ihmisten kanssa koulun ulkopuolella oli hankalaa.* (N7) Suomen kieli mainittiin useamman kerran ja sen vaikutuksista helpottavana asiana paluumuutossa, kuten: *Suomeen sopeutuminen on ollut helppoa, sillä perheeni on suomalainen ja puhumme suomea.* (N6), tai *...ylläpidimme suomalaisia tapoja jne... ..hyvin ylläpidetty suomen* [kielen] *taito* [helpotti sopeutumista]. (N11). Mainitsin kyselyn alussa, että vastaajat saavat valita vastaavatko suomeksi, englanniksi vai molemmilla kielillä. Halusin painottaa tätä osaltaan siksi, että vastaaja tietää, että hän voi vastata kyselyyn, vaikka ei esimerkiksi ole varma omista suomen kielen taidoistaan. Toiseksi, halusin nähdä kumman kielen he valitsevat vastauskieleksi ja vaihtuuko vastaajien kieli suomesta englanniksi missään vaiheessa. Vastauskieli voi antaa tietoa vastaajien identiteetistä ja näen sen yhtenä kolmannen kulttuurin identiteetin piirteenä. Osalla oli vastausten joukossa englanninkielisiä sanoja (...*todella*

crucial ja tärkeitä... ...oli todella supportive..., N7) ja vastaukset yleensä liittyivät heidän lapsuusmuistoihinsa. Vastaaja N13 vaihtoi vastauskielen englanniksi kesken kysymyksen numero 9, sopeutumisesta: *Moni ei oleta, että olen suomalainen due to my bahaviour.* (N13), jonka jälkeen hän mainitsi, että yritti käyttää suomea *mutta varmaan vaihtuu englanniksi*. Tämän jälkeen loput hänen vastauksistaan olivat englanniksi. Yksi vastaaja vastasi suomenkieliseen kyselyyn englanniksi. Hänen kohdallaan tietyt muistot lapsuuteen tai paluuseen liittyen sai luultavasti hänet vaihtamaan kielen englanniksi.

5.5 Teema 4: Kaukokaipuu ja tulevaisuus

Viimeisimpänä halusin kyselyssä selvittää vastaajien halukkuutta lähteä vielä tulevaisuudessa ulkomaille. Tähän mielestäni voi liittyä myös kaukokaipuu, tosin osa saattaa tuntea kaukokaipuuta mutta ei silti halua lähteä pois Suomesta. Ensimmäinen kysymys liittyy kaukokaipuuseen, 15. *Koetko koskaan kaukokaipuuta tai ikävää Suomen ulkopuolelle? Jos, niin onko asioita jotka helpottavat?* Tällä kysymyksellä halusin selvittää kokevatko vastaajat kaukokaipuuta tai ikävää ylipäänsä, mutta myös helpottavatko jotkin asiat heidän ikäväänsä. Kaukokaipuu tai ikävän kokeminen on myös yksi peruste lisää selvittäessäni vastaajien kolmannen kulttuurin lapsen identiteetin piirteitä (Pollock & Van Reken 2009, 74). Tämäkin kysymys on monivalintakysymys, jonka vastausvaihtoehdot ovat a) olemalla yhteydessä ystäviin ulkomailta (puhelimitse, sosiaalinen media tai e-mail, blogit), b) keskustelemalla perheenjäsenten, puolison tai Suomessa olevien ystävien kanssa, c) keskustelemalla ihmisten kanssa, joilla on samankaltainen tausta (kansainvälinen lapsuus), d) kulttuuri (musiikki, elokuvat, ruoka, kieli, kirjallisuus, tms.), e) matkustaminen, f) en koe kaukokaipuuta, g) koen kaukokaipuuta mutta en tee asialle mitään, h) koen kaukokaipuuta, mutta se ei vaikuta elämäni, ja i) muu. Toinen syy valmiille vastausvaihtoehdoille, vastaamisen helppouden lisäksi, oli antaa vastaajille ajattelemisen aihetta kaukokaipuuseen ja ikävään liittyen.

Lähes kaikki vastaajat (80%) ilmoittivat tuntevansa kaukokaipuuta tai ikävää ja heistä neljä kommentoi kaukokaipuutaan. *En koe sitä kaukokaipuuksi, sillä se on osa perhettäni ja identiteettiäni. Nykyään se ei ole "kaukana" vaan kun on kaverit ja sosiaalinen media niin*

voi elää Suomessa diasporassa. (N12) Hän ei kokenut kaukokaipuuta ongelmaksi elämässään vaan osana omaa kolmannen kulttuurin identiteettiään ja mainitsi myös yhteydenpidon helppouden sosiaalisen median kautta. Ekspatriaattiperheiden lasten kolmannen kulttuurin identiteetti on muuttunut valtavasti siitä, miten David ja Ruth Hill Useem, David Pollock, Ruth Van Reken tai Norma McCaig ilmiön alun perin kuvasivat. Ekspatriaattiperheiden lasten elämä on digitalisoitunut ja heidän maailmansa, kuten kaikkien muidenkin maailma, on sen myötä kutistunut (Pollock & Van Reken 2009, 96). Suomi on myös entistä monikulttuurisempi, joka näkyy väestössä, kielessä, ravintolatarjonnassa, opiskelumahdollisuuksissa, sekä kaikessa mikä vain liittyy kulttuuriin ja tämä kaikki edesauttaa diasporan syntyä. Toki myös ekspatriaattiperheiden lasten määrä on Suomessa lisääntynyt jatkuvasti, joten vertaisia on myös helpompi löytää. Vastaaja N9 kirjoitti: *Varsinaisesti asiasta [kaukokaipuusta tai ikävystä] keskusteleminen ei auta, jollain tavalla ehkä lisää kaipuuta.* (N9) Eräs vastaaja kirjoitti omasta asenteestaan kaukokaipuuta kohtaan *...I try hard to appreciate all the good things I have here.* (N15) Hän ikävöi entistä kotimaataan mutta yrittää arvostaa elämäänsä Suomessa. Neljä vastaajaa ilmoitti kokevansa kaukokaipuuta, mutta se ei vaikuta heidän elämäänsä.

Kyselyn viimeinen kysymys, 16. *Haluatko vielä jossain vaiheessa muuttaa ulkomaille asumaan? Miksi/miksi ei?* koski vastaajien mahdollisia tulevaisuuden näkymiä ulkomailla. Kolmannen kulttuurin lapsia sanotaan yhdistävän myös levottomuus sekä “vaellusvietti” (Pollock & Van Reken 2009, 126) ja tätä vaellusviettiä tai sen puuttumista vastaajissa halusin selvittää. Yhdeksäntoista vastaajaa (76%) vastasi kysymykseen kyllä tai ehdottomasti. Perusteluissa halusta lähteä ulkomaille oli merkittävimpana ryhmänä vastaajien kansainväliseen nomadi-taustaan ja lapsuuteen ulkomailla liittyvät vastaukset, kuten halu nähdä maailmaa, seikkailu, kokemukset ja erilaisuus. *Toivon, että saan asua ulkomailla tulevaisuudessa. Haaveena on muuttaa jonnekin, ihan sama minne! Rakastan “seikkailuja”, muutosta ja erilaisuutta... ...silloin saa tuntea elävänsä, kun saa harjoitella uusia asioita, eikä kaikki menen aina samanlaisen kaavan tai tutun tavan mukaan, kuten Suomessa.* (N6) Vastaaja N13 ilmoitti ehdottomasti haluavansa lähteä opiskeluiden päätyttyä ja mainitsi lapsuuden kokemukset vastauksessaan: *I would really like to live in many different places like in my childhood.* (N13) Toinen viittasi elämäntyylisiin ja lapsuusmuistoihin: *Kyllä, ehdottomasti! Itselleni ulkomailla asumisen ja elämisen ja kasvamisen kokemus on ollut hyvin positiivinen ja haluan jatkaa tätä elämäntyyliä... ...siihen maanosaan kuuluu niin paljon lapsuuttani, muistoja ja rakkautta että haluaisin vielä asua siellä uudestaan.* (N7). Eräs

vastaaaja kirjoitti: *Ehdottomasti. En ole oikeastaan ikinä miettinyt että miksi haluan muuttaa vielä ulkomaille, mutta se on jotenkin aina ollut itsestäänselvää. Suomi on jotenki liian pieni ja kaukana ja sulkeutunut.* (N16) Samaan tyyliin, viitaten omaan taustaansa vastasi myös N4: *En usko että tällä taustalla on realistista olettaa että jäisi 33-vuotiaana loppuiäksi yhteen maahan.* (N4), sekä vastaaaja N11: *...maailmassa on niin paljon paikkoja, joita en ole nähnyt, että haluaisin kokea elämää myös muissa kulttuureissa. Tuntuisi ahdistavalta rajata tulevaisuus kokonaan yhdelle paikkakunnalle tai yhteen maahan; sen sijaan haluan pitää suunnitelmat avoinna ja tietää, että voin yhtä hyvin myös lähteä ulkomaille.* (N11) Yksi vastaaaja sanoi haluavansa lähteä mutta ei yksin: *Ehkä puuttuu rohkeus tehdä päätös.* (N9).

Muita perusteluita halusta lähteä ulkomaille oli muun muassa halu työskennellä tai opiskella ulkomailla (neljä vastaajaa) ja neljä vastaajaa mainitsi vastauksessaan olemassa olevat tai mahdollisesti tulevat lapset, ja halu antaa heille samanlaisia kokemuksia ulkomailla asumisesta: *Koen, että ulkomailla asuminen lapsena oli suuri rikkaus ja haluan tarjota tuleville omille lapsille saman...* (N16). *Kyllä koska haluan tarjota lapselleni saman kokemuksen. Se rikastaa käsittämättömällä tavalla.* (M4). Osalla vastaajista halu lähteä ulkomaille liittyi enemmänkin haluun lähteä pois Suomesta ja voi näin ollen liittyä myös mahdollisesti sopeutumiseen tai sen puutteeseen: *I don't want my kid to grow up in Finland... ..I want him to grow up in a place where people talk to each other and where there's not so much depression.* (N17) Yksi vastaaaja viittasi lapsiin, mutta sanoi ettei välttämättä halua muuttaa ulkomaille ja haluaisi kasvattaa lapsensa Suomessa: *Kenties, mutta en pysyvästi. Minusta olisi ihana sitten asua Suomessa varsinkin jos saan lapsia.* (N19)

Viisi vastaajaa (20%) vastasivat muuten kuin myöntävästi (en halua, en mutta se on mahdollista) kysymykseen halusta lähteä ulkomaille. Kaksi vastaajaa mainitsi kuitenkin halusta viettää eläkepäiviä ulkomailla, vaikka eivät muuten koe halua lähteä Suomesta. Yksi vastaaja kirjoitti: *En enää. Olen muuttanut niin monta kertaa etten enää jaksaisi aloittaa alusta.* (N8) Osa kolmannen kulttuurin lapsista kokee halua juurtua yhteen paikkaan lukuisten muuttojen jälkeen (Pollock & Van Reken 2009, 128). Näissä vastauksissa yksi merkittävä tekijä voi myös olla vastaajan ikä tai elämäntilanne muuten, joka vaikuttaa muuttohaluihin.

Osa ei halunnut lähteä ollenkaan uudestaan Suomen ulkopuolelle, osa piti sitä mahdollisena, mutta suurin osa halusi ehdottomasti muuttaa vielä Suomen ulkopuolella asumaan. Myös useat vastaajat jotka tunsivat sopeutuneensa Suomeen, halusivat vielä nähdä maail-

maa tai antaa omille lapsilleen mahdollisuuden kulttuurien väliseen lapsuuteen. Sopeutumisen kokemisella ei siis ollut suoranaista yhteyttä lähtöhalukkuuteen. Osa perusteli haluaan lähteä henkilökohtaisilla syillä, mutta osa koki Suomen asuinpaikkana liian kapeakatseiseksi ja joku vastaajista mainitsi myös Suomen tämän hetkisen, ahdistavaksi koetun poliittisen ilmapiirin.

5.6 Tutkimuksen luotettavuudesta

Fenomenologisessa tutkimuksessa puhutaan reduktiosta, millä tarkoitetaan sitä, että tutkija pyrkii irrottautumaan omista ennakko-odotuksistaan ja näkemään aineiston sellaisenaan, ilman epäilyksiä tai oletuksia sitä kohtaan, sekä pääsemään sisälle tutkimushenkilöiden kokemusmaailmaan (Groenewald 2004, 47; Broomé 2011, 11; Backman & Himanka 2007, 4). Tähän olen myös itse pyrkinyt sekä kyselylomaketta laatiessani, että aineistoa analysoidessa. Olen myös tuonut esille oman henkilökohtaisen suhteeni tutkittavaan ilmiöön ja pyrkinyt tiedostamaan sen tutkimuksen jokaisessa vaiheessa. Olen saanut vahvistusta tuloksiin omista kokemuksistani (Eskola & Suoranta 2003, 210) sekä ilmiön kokemusperäisestä ymmärtämisestä, mutta samalla olen tuonut esiin myös ennakko-oletuksiani kyseenalaistavia tuloksia. Väitän, että omakohtaisuuden vuoksi olen myös päässyt autenttisempiin tuloksiin aineistoa analysoidessa. Avoimuuteen pyrkiminen aineiston esittämisessä ja sen analysoinnissa tulee esille siinä, että esitän alkuperäisiä sitaatteja aineistosta, niin pitkälle kuin se on ollut mahdollista vastaajien anonymiteetin säilyttämisen puitteissa. Analyysissä olen myös pyrkinyt tekemään perusteltuja ja auki kirjoitettuja kategorisointeja (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006) tutkimuksen luotettavuuden lisäämiseksi.

6 Pohdinta

Tutkimustulokseni ovat pääpiirteiltään saman suuntaiset aiempien tutkimustulosten kanssa aikuisista kolmannen kulttuurin lapsista. Poikkeuksiakin joukosta löytyi, jotka vaatisivat vielä syvempää tarkastelua. Jatkotutkimukselle olisi aihetta syventämään jo olemassa olevaa aineistoa, mutta myös vertaileva tutkimus Suomalaisen verrokkiryhmän kanssa olisi hyvin mielenkiintoinen. Vertailevalla tutkimuksella olisi mahdollista selvittää esimerkiksi onko tämän tutkimusjoukon kokema erilaisuus poikkeavaa verrokkiryhmään verrattuna. Samalla tavalla voisi selvittää halua lähteä Suomen ulkopuolelle ja onko muilla suomalaisilla, kuin kolmannen kulttuurin lapsilla vastaavaa halua lähteä ulkomaille. Syyt Suomeen palaamiselle tai Suomeen jäämiselle eivät tuloksissa yllättäneet mutta yllättävää oli se, että samat syyt eivät olleet riittäviä heidän Suomeen jäämiselleen. Halu maailmalle, joka joidenkin vastaajien kohdalla tarkoitti paluuta juurille, tuntui olevan merkittävämpi vastaajien tulevaisuutta määrittävä tekijä kuin syyt sille miksi he ovat tällä hetkellä Suomessa.

Viime aikoina maahanmuuttoon ja monikulttuurisuuteen liittyvä keskustelu on Suomessa ollut laajaa ja osittain kärjistynyttäkin. Huolestuneisuus tiukentuneesta asenneilmapiiristä heijastuu myös tutkimusaineistoni vastauksissa. Poliittiset päätökset, jotka vaikuttavat Suomen monikulttuuriseen väestöön, voivat koskettaa myös Suomeen palanneita aikuisia ekspatriaattiperheiden lapsia. Vaarana on että piilomaahanmuuttajina heitä ei osata huomioida omana monikulttuurisena ryhmänä. Jotkut aikuiset kolmannen kulttuurin lapset saattavat haluta lähteä muualle, mikäli tilanne Suomessa kärjistyy, sillä heidän kynnys lähteä ulkomaille on muutenkin matala.

Tutkimuksen tuloksista nousi esiin myös digitalisaation myötä uudistunut ja päivittynyt kolmannen kulttuurin identiteetti. Kolmannen kulttuurin lasten on helpompaa pitää yhteyttä ja säilyttää yhteydet eri puolelle maailmaa, jolloin kulttuurisen marginaalisuuden kokemus voi olla lievempi. Digitalisaation ja globalisaation myötä voidaan myös ajatella eri kulttuurien olevan yhä enemmän toistensa vaikutuspiirissä, jolloin kulttuuriset erot eivät välttämättä tunnu niin merkittäviltä myöskään ekspatriaation tai repatriaation kohdalla. Joka tapauksessa on varmaa, että ekspatriaattiperheiden lapset hyötyvät monikulttuurisista kokemuksistaan edelleen – ja erityisesti – tämän päivän maailmassa. Kuten jo aiemmin mainitsin, he voivat jopa olla globalisoituvat maailman ihmisen prototyyppisiä. Kolmannen

kulttuurin lapsista voivat hyötyä myös nyky-yhteiskunta ja monikansalliset yhtiöt, mikäli ekspatriaattiperheiden lasten erityislaatuisia kokemuksia ja taitoja osataan arvostaa. Myös kolmannen kulttuurin lasten tulisi pystyä hyödyntämään monikulttuurisia kokemuksiaan entistä paremmin Suomessa. Suomalainen yhteiskunta ei edelleenkään huomioi tai tunnu arvostavan paluumuuttajia ja erityisesti monikulttuurisen lapsuuden kokeneita kansalaisiaan riittävän hyvin estääkseen heidän valumisensa ulkomaille – mikäli sitä voi alun perinkin estää. Huomiota tulisi kiinnittää ensisijaisesti heidän piilomaahanmuuttajuutensa huomioimiseen ja näkyväksi tekemiseen yhteiskunnallisella tasolla, sekä paluumuuton tukemiseen esimerkiksi kouluissa, oppilaitoksissa ja sosiaalityössä. Tällä saralla riittää vielä paljon tutkittavaa, sekä parannettavaa. Ekspatriaattiperheiden lapset voivat olla valtava voimavara Suomelle erityisesti tulevaisuudessa.

LÄHTEET

AARO The Association of Americans Resident Overseas. *8 million Americans (excluding military) live in 160-plus countries.* <<https://www.aaro.org/who-we-are/8m-americans-abroad>> (Viitattu 23.11.2016)

Aro, Laura (1999). *Identiteetti ja perinne.* Teoksessa Lönnqvist Bo, Kiuru Elina, Uusitalo Eeva (toim.) *Kulttuurin muuttuvat kasvot: Johdatusta etnologiatieteisiin.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Backman, Jussi & Himanka, Juha (2007). *Fenomenologia.* Julkaisussa LOGOS-ensyklopedia, Filosofia.fi, Eurooppalaisen filosofian seura, Tampere. <<http://hdl.handle.net/10138/160881>> (Viitattu 6.2.2017)

Bell, Linda (1997). *Hidden immigrants – Legacies of growing up abroad.* Cross Cultural Publications Inc.

Broomé, Rodger E. (2011). *Descriptive phenomenological psychological method: An example of a methodology section from doctoral dissertation.* San Francisco, California: Saybrook University.

Cottrell, Ann Baker (2007). *Transmigratory families and children in the age of globalization - TCK's and other cross-cultural kids.* Japanese journal of family sociology, 18:2, Japan Society of Family Sociology, Ichikawa-shi Chiba, Japan, 54-65.

Enzensberger, Hans Magnus (2003). *Suuri muutto*. Teoksessa Lehtonen, M. & Löytty, O. (toim.) *Erilaisuus*. Vastapaino: Tampere, 21-49.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2003). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Eskola, Jari (2010). *Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat - Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta*. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II, näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. WS Bookwell Oy, Juva. 179-203.

Fry, Rieko (2009). *Politics of education for Japanese returnee children*. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 39:3, 367-383.

Groenewald, Thomas (2004). *A phenomenological research design illustrated*. *International Journal of Qualitative Methods*, 3:1, 42-55.

Grossberg, Lawrence (1996) *Identity and cultural studies - is that all there is?* Teoksessa Hall, Stuart & Du Gay, Paul (toim.) *Questions of Cultural Identity*. London: SAGE. 87-107

Hall, Edward T. & Hall, Mildred Reed (1990). *Understanding cultural differences*. Yarmouth, Maine: Intercultural Press.

Hall, Stuart, Lehtonen, Mikko & Herkman, Juha. (Suom. ja toim.) (1999). *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.

Hall, Stuart (2003). *Kulttuuri, paikka, identiteetti*. (Suom. Koivisto, Juha) Teoksessa Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.), *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino.

Hill Useem, R. & Downie, R. D. (2011) *Third-culture kids*. Teoksessa G. Bell-Villada & N. Sichel sekä F. Eidse & E. Neil Orr (toim.) *Writing out of limbo: International childhoods, global nomads and third culture kids*. Newcastle upon Tyne, UK: Cambridge Scholars Publishing, 18-24.

Himanen, Markus & Könönen, Jukka. (2010) *Maahanmuuttopoliittinen sanasto*. Vantaa Hansaprint oy.

Junkkari, Lari & Junkkari, Kaija Maria (2003). *Nykyajan paimentolaiset – työ ja koti maailmalla*. Otava.

Koikkalainen, Saara. (2011). *Highly skilled Finns in the European labor market: why do they move abroad?* Teoksessa E. Heikkilä & S. Koikkalainen (toim.) *Finns abroad: New forms of mobility and migration*. Siirtolaisuusinstituutti. Migration studies C21. Turku: Painosalama, 46-61.

Korkiasaari, Jouni (1986). *Paluuoppilaiden sopeutuminen*. Siirtolaisinstituutti.

Korkiasaari, Jouni (1989). *Suomalaiset maailmalla: Suomen siirtolaisuus ja ulkosuomalaiset entisajoista tähän päivään*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.

Koskinen, S., Martelin, T., Pitkänen, K., Notkola, V., & Notkola, I. (1994). *Suomen väestö*. Helsinki: Gaudeamus.

Koskinen, S. (2007). *Suomen väestö* (2. uud. laitos). Helsinki: Gaudeamus.

Laine, Timo (2010). *Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma*. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II, näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. WS Bookwell Oy, Juva. 28-45.

Marttinen, Ann-Christine. (1992) *Matkalaukkulapset*. Sisälähetysseuran kirjapaino Raamattutalo.

Massey, Doreen (2003). *Paikan käsitteellistäminen*. (Suom. Koivisto, Juha) Teoksessa Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.), *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino.

McLaughlin, Carly (2013). *'There's no place like home': On third culture kids and existential migration*. Teoksessa Leese, P., McLaughlin, C., Witalisz, W. *Migration, narration, identity: Cross-cultural perspectives*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Melin, Harri & Roine, Mira (2008). *Kulttuuri ja arkielämä - Sosiologian peruskurssi*. Tampereen Yliopiston täydennyskoulutuskeskus, Avoin yliopisto. (viitattu 23.1.2017) <<http://www.uta.fi/avoinyliopisto/arkisto/sosiologia/luku2.html>>

Orjala, Anne (2016). *Lähes 10 000 suomalaista muutti ulkomaille viime vuonna - tässä suosituimmat maat*. Yle, Talous, 23.5.2016. (viitattu 25.1.2017)

<<http://yle.fi/uutiset/3-8888278>>

Peltokorpi, Vesa & Froese, Jintae Fabian. (2009) *Organizational expatriates and self-initiated expatriates: who adjusts better to work and life in Japan?* The International Journal of Human Resource Management, 20:5, 1096-1112. Routledge.

Pollock, David C. & Van Reken, Ruth E. (2001). *Third Culture Kids: The Experience of Growing Up Among Worlds*. London: Nicholas Brealey Publishing.

Pollock, David C. & Van Reken, Ruth E. (2009). *Third Culture Kids: Growing up among worlds*. London: Nicholas Brealey Publishing.

Reinikainen, S., Tikka, I., Inovaara, M., Noponen, J., & Mäki, H. I. (2005). *Veikko-vaarin antiloopit*. Helsinki: Kansanvalistusseura : Ulkosuomalaisten lasten kotiperuskoulu.

Repo, Harri (2017). *Korkeakoulutettujen aivovienti ulkomaille kiihtyy - kokonaisia tutkimusryhmiä lähtee*. Tekniikka ja Talous, 3.1.2017. (Viitattu 5.1.2017)
<<http://www.tekniikkatalous.fi/tiede/tutkimus/korkeakoulutettujen-aivovuoto-ulkomaille-kiihtyy-kokonaisia-tutkimusryhmiä-lahtee-6611956>>

Richards, Greg & Wilson, Julie (2004). *The Global Nomad: Backpacker Travel in Theory and Practice*. Channel View Publications.

Rissanen, Riitta. (2006). *Fenomenografia*. Luku 5.1. Kokonaisuudesta Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna. (2006) *KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto* [verkkójulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. (Viitattu 20.1.2017.) <<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>>.

Rogers, A., Castree, N. & Kitchin R. (2013). *A dictionary of human geography*. Oxford University Press.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna (2006). *KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto* [verkkójulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. (Viitattu 3.11.2016.) <<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>>.

Salakka, Markku (2006). *Suomeen palaavien lähetystyöntekijöiden paluuta koskevat puheet – paluusokki ja identiteetin monikulttuuriset jännitteet*. Väitöstutkimus, Oulun Yliopisto.

Schaetti, Barbara, F. (1996). *Phoenix Rising: A question of cultural Identity*. Teoksessa Smith, Carolyn D. (toim.). *Strangers at Home – Essays on the Effects of Living Overseas and Coming “Home” to a Strange Land*. Aletheia Publications.

Storti, Craig (2003). *The art of coming home*. Boston: Intercultural Press.

Suutari, Vesa & Brewster, Chris (2000). *Making their own way: international experience through self-initiated foreign assignment*. *Journal of World Business*, 35:4, 417-436.

Suutari, Vesa & Brewster, Chris (2003). *Repatriation: empirical evidence from a longitudinal study of careers and expectations among Finnish expatriates*. The International Journal of Human Resource Management, 14:7, 1132-1151. Routledge.

Söderling, Ismo. (2003). *Siirtolaisuus globalisaation käyttövoimana*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.

Söderling, Ismo. (2011). *On sitä liikuttu ennenkin - siirtolaisuuden lyhyt historia*. Teoksessa Clarke, K., Folkersma, L., Hirvonen, U., Lepola, O., Sund, R., Söderling, I., & Aaltonen, J. Meno-paluu Eurooppaan: Maahanmuutto ja siirtolaisuus eilen, tänään - ja huomenna. Helsinki: Eurooppalainen Suomi.

Tanu, Danau (2015). *Toward an Interdisciplinary Analysis of the Diversity of "Third Culture Kids"*. Teoksessa Benjamin, S., & Dervin, F. (2015). Migration, Diversity, and Education: Beyond Third Culture Kids. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 13-35.

Tikka, Ilona (2004). *Suomalainen lapsi maailmalla - Kolmannen kulttuurin kasvatit*. Otavan Kirjapaino Oy.

Tilastokeskus, Suomen virallinen tilasto (SVT): *Muuttoliike* [verkkójulkaisu]. Helsinki: Tilastokeskus. (viitattu 23.1.2017) <<http://www.stat.fi/til/muutl/index.html>>

Van Reken, Ruth E. (2011) *Cross-Cultural Kids: The new prototype*. Teoksessa G. Bell-Villada & N. Sichel sekä F. Eidse & E. Neil Orr (toim.) Writing out of limbo: International childhoods, global nomads and third culture kids. Newcastle upon Tyne, UK: Cambridge Scholars Publishing, 25-44.

Warinowski, Anu. (2011a). *Contemporary emigration on the family level: Finnish expatriate families*. Teoksessa E. Heikkilä & S. Koikkalainen (toim.) *Finns abroad: New forms of mobility and migration*. Siirtolaisuusinstituutti. Migration studies C21. Turku: Painosalama, 153-171.

Warinowski, Anu. (2011b). *Finnish expatriate families and their children: A complementary viewpoint*. Teoksessa G. Bell-Villada & N. Sichel sekä F. Eidse & E. Neil Orr (toim.) *Writing out of limbo: International childhoods, global nomads and third culture kids*. Newcastle upon Tyne, UK: Cambridge Scholars Publishing, 291-312.

Warinowski, Anu. (2012). *Maailmalle yhtenä, takaisin toisena? Suomalaisten ekspatriaattiperheiden lapset kulttuurisissa siirtymissä*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.

LIITE 1

Kyselylomake suomeksi

Ekspatriaattitaustainen paluumuuttaja

Tämä kysely on osa pro gradu-tutkielmaani, koskien aikuisia paluumuuttajia, joilla on taustana kansainvälinen lapsuus ekspatriaattiperheessä. Kysely koostuu pääosin avoimista kysymyksistä ja monivalintakysymyksistä ja kestää noin 15 minuuttia. Saat vastata kysymyksiin halutessasi myös englanniksi tai vaikka molemmilla kielillä. Käsittelen kaikki kyselyt ja niihin liittyvän tiedon täysin luottamuksellisesti. Suuri kiitos avustasi!

1. Sukupuoli

Nainen

Mies

Other:

2. Ikäsi

3. Ovatko vanhempasi suomalaisia (Suomen passi)?

Kyllä, molemmat ovat.

Toinen vanhemmistani on suomalainen.

Eivät ole.

4. Kerro omin sanoin taustasi ekspatriaattiperheen lapsena (missä olet asunut, kuinka kauan, minkä ikäisenä ja kävitkö kansainvälistä koulua).

5. Kerro omin sanoin paluustasi takaisin Suomeen (minkä ikäisenä ja missä elämäntilanteessa).

6. Kerro myös, mikäli olet asunut ulkomailla ilman vanhempiasi (opiskelun, työn tms. vuoksi)

7. Kerro omin sanoin elämäntilanteestasi tällä hetkellä (työ, opiskelu, parisuhde, perhe).

8. Mitkä ovat ne asiat, jotka ovat vaikuttaneet siihen, että asut tällä hetkellä Suomessa (esim. opiskelut, työ, ihmissuhteet, perhe, elintaso)?

9. Tunnetko olevasi sopeutunut Suomeen, suomalaiseen yhteiskuntaan, kulttuuriin ja identiteettiin? Kerro myös miksi/miksi et ja miltä osin?

10. Onko asioita, jotka ovat helpottaneet sopeutumistasi takaisin Suomeen? Jos, niin mitkä ne ovat?

11. Onko asioita, jotka ovat vaikeuttaneet sopeutumistasi takaisin Suomeen? Jos, niin mitä?

12. Asteikolla 1-5, tunnetko olevasi jollain tapaa erilainen, kuin suomalaiset, jotka eivät ole asuneet ulkomailla?

En tunne olevani yhtään erilainen kuin muut suomalaiset

1

2

3

4

5

Tunnen olevani täysin erilainen kuin muut suomalaiset

Halutessasi voit kertoa omin sanoin lisää.

13. Käytätkö arjessasi muuta kuin suomen kieltä? Kerro myös mitä kieltä/kieliä käytät ja millaisissa tilanteissa?

14. Onko sinulla säännöllisesti monikulttuurisia/kansainvälisiä sosiaalisia kontakteja? Valitse alla olevista vaihtoehtoista. Voit valita useamman vaihtoehdon.

- työ

- opiskelu

- järjestötoiminta

- sosiaalinen media

- parisuhde/perhe

- ystävät
- Ei ole ollenkaan, mutta haluaisin, että olisi.
- Ei ole ollenkaan, enkä kaipaa sitä.
- Other:

Tarvittaessa kerro omin sanoin lisää.

15. Koetko koskaan kaukokaipuuta tai ikävää Suomen ulkopuolelle? Jos, niin onko asioita jotka helpottavat? Voit valita useamman vaihtoehdon.

- olemalla yhteydessä ystäviin ulkomailla (puhelimitse, sosiaalinen media tai e-mail, blogit)
- keskustelemalla perheenjäsenten, puolison tai Suomessa olevien ystävien kanssa
- keskustelen ihmisten kanssa, joilla on samankaltainen tausta (kansainvälinen lapsuus)
- kulttuuri (musiikki, elokuvat, ruoka, kieli, kirjallisuus, tms.)
- matkustaminen
- En koe kaukokaipuuta.
- Koen kaukokaipuuta, mutta en tee asialle mitään.
- Koen kaukokaipuuta, mutta se ei vaikuta elämääni.
- Other:

Tarvittaessa kerro omin sanoin lisää.

16. Haluatko vielä jossain vaiheessa muuttaa ulkomaille asumaan? Miksi/miksi et?

Suuri kiitos avustasi! Voit halutessasi jättää sähköpostiosoitteesi mahdollisia tarkentavia lisäkysymyksiä varten.

Kyselylomake englanniksi

Returnees to Finland with an expatriate background

This questionnaire is part of my master's thesis study about adults who have lived a multicultural childhood in expatriate families abroad and are now living in Finland as adults. The questionnaire consists of open ended and multiple choice questions and will last for about 15 minutes. All of the information you give me is entirely anonymous. I am very grateful for your help!

1. Gender

Female

Male

Other:

2. Age

3. Are your parents Finnish (Finnish passport)?

Yes, both are.

One of my parents is Finnish.

No, they are not.

4. In your own words, write shortly about your background as a child growing up in an expatriate family (where have you lived, for how long, at what age, and whether you attended international schools).

5. In your own words, write shortly about your return(s) back to Finland (what age, what part in your life)

6. Write also about possible time you have spent abroad without your parents (studies, work, etc.)

7. In your own words, write shortly about your situation at the moment (work, studies, relationship/marital status, family)

8. What are the things that have influenced in you living in Finland at the moment (for example, studies, work, relationships, family, living standards)?

9. Do you feel you have adapted or settled into Finland, Finnish society, culture and identity? Please specify why or why not and in what parts.

10. Are there some things that have affected your settling into Finland positively? What has helped?

11. Are there some things that have affected your settling into Finland negatively? If so, what are they?

12. On a scale 1-5, do you feel you are somehow different to the Finns who have not lived outside of Finland?

No, I don't feel different at all.

1

2

3

4

5

Yes, I feel completely different.

Feel free to specify if needed.

13. What languages do you use in your daily life? Please specify which languages and in what situations.

14. Do you have regular multicultural or international social contacts? Choose the option(s) that describe you the best.

- work

- studies

- societies/associations

- social media

- relationship/family
- friends
- I do not have any multicultural contacts, but I wish I did.
- I do not have any multicultural contacts and I don't miss them.
- Other:

Please specify, if needed.

15. Do you ever feel wanderlust or miss being/things from abroad? If so, are there things that make it easier/that help? You may choose more than one option.

- Being in contact with friends abroad (phone, email, social media, blogs)
- Talking with family, spouse or friends in Finland
- Talking with people of a similar background (multicultural childhood)
- Culture (music, movies, language, literature, food, etc.)
- Travelling
- I do not experience/feel wanderlust.
- I feel wanderlust, but do nothing about it.
- I feel wanderlust, but it does not affect my life.
- Other:

16. Do you want to move abroad at some point in your life? Please specify, why or why not?

Thank you so much for your time! You may add your email address below, if I can contact you in case I have further questions.

LIITE 3

Saate kyselyyn suomeksi

Hei! Tarvitsen apua pro gradu -tutkielmaani. Etsin suomalaisia, aikuisia (yli 20-vuotiaita) henkilöitä, jotka ovat asuneet lapsena tai nuorena ulkomailla vanhempien työn vuoksi (ekspatriaatteina) ja jotka asuvat tällä hetkellä Suomessa. Jos täytät yllä olevat kriteerit, toivoisin, että täyttäisit kyselyni. Aikaa kyselyn täyttämiseen kuluu noin 15 minuuttia.

Linkki kyselyyn:

<https://goo.gl/forms/jgob7pZUbUjupP7I2>

Tietoa kyselystä saa jakaa eteenpäin!

Mikäli sinulla on kysymyksiä, voit ottaa minuun yhteyttä sähköpostilla
(sähköpostiosoite)

Saate kyselyyn englanniksi

I need help for my master's research!

I need Finns over 20 years old with an expatriate childhood (lived abroad as a child, teenager due to parents work), who are living in Finland at the moment, to fill in a questionnaire. If you fit the above criteria, please follow the link below. Or if you know someone who could help, please share! Thank you!

Questionnaire in English:

<https://goo.gl/forms/TuMbIvgThH1il0kG2>

Any questions, feel free to contact me at (sähköpostiosoite)

LIITE 4

Taulukko 1. Vastaajien tausta

Informantit	Ulkomailla (v)	Paluu ikä (v)	Paluusta aikaa (v)	Aikuisena ulkomailla (v)
M1	7	17	7	1
M2	2	10	13	
M3	5	7	14	
M4	6	19	17	1
M5	4	4	18	
M6	14	14	15	
N1	2	16	31	10
N2	3	16	8	
N3	6	14	16	1
N4	19	28	5	4
N5	6	26	5	6
N6	1,5	5	21	1
N7	7	18	5	1
N8	2,5	19	21	4
N9	6	19	16	
N10	3	13	10	1
N11	4	13	8	0,5
N12	6	13		4
N13	8	20	2	
N14	3,5	5	15	
N15	27	32	20	
N16	6	8	14	
N17	9	18	10	5
N18				
N19	10	13	14	1

